ЭКСПЕРТНЫЯ АЦЭНКІ

БЕЛАРУСКІ ТРЭКЕР ПЕРАМЕН

чэрвень-жнівень 2023

Павел Слюнькін, Арцём Шрайбман,
Леў Львоўскі, Філіп Біканаў,
Генадзь Коршунаў

ЗМЕСТ

ШТО ТАКОЕ БЕЛАРУСКІ ТРЭКЕР ПЕРАМЕН 3
РЭЗЮМЭ 4
1 ЗНЕШНЯЯ ПАЛІТЫКА 5
2 УНУТРАНАЯ ПАЛІТЫКА 10
3 ЭКАНОМІКА: ЗНЕШНЕЭКАНАМІЧНЫ АСПЕКТ 14
4 УНУТРАНАЯ ЭКАНОМІКА 17
5 ДЫНАМІКА ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ 23
6 УЛАДА І ГРАМАДСТВА 35
ТЭХНІЧНЫ ДАДАТАК 40

ШТО ТАКОЕ БЕЛАРУСКІ ТРЭКЕР ПЕРАМЕН

Беларусь перажывае, верагодна, самы турбулентны перыяд сваёй незалежнай гісторыі. Вайна ва Украіне[1] і саўдзел беларускай улады ў гэтай агрэсіі, унутраны палітычны крызіс, які пачаўся ў 2020 годзе і дагэтуль не вырашаны, зацяжныя масавыя рэпрэсіі, беспрэцэдэнтныя санкцыі і разрыў эканамічных сувязяў з суседзямі, міжнародная ізаляцыя, пікавая грамадская палярызацыя – усё гэта злілося ў «ідэальны шторм», які ставіць перад даследчыкамі мноства новых выклікаў. За заслонай інфармацыйнага патоку і ў сітуацыі велізарнай валацільнасці ў эканоміцы, палітыцы, грамадскіх настроях і пытаннях рэгіянальнай бяспекі, усё складаней бачыць і вылучаць устойлівыя і адносна доўгатэрміновыя трэнды.

Каб паспрабаваць вырашыць гэтую задачу, пяць беларускіх экспертаў раз на тры месяцы рыхтуюць сумесны аналітычны даклад – «Беларускі трэкер перамен». Ідэя прадукту ў тым, каб, замест звыклага для аглядальнікаў фокуса на асобных падзеях і штодзённым інфармацыйным шуме, фіксаваць і аналізаваць больш агульныя трэнды. У каманду праекта ўваходзяць два палітычныя аналітыкі, два сацыёлагі і эканаміст. Гэта асацыіраваны аналітык Еўрапейскай рады ў міжнародных стасунках **Павел Слюнькін**, заснавальнік агенцтва Sense Analytics **Арцём Шрайбман**, незалежны сацыёлаг **Філіп Біканаў**, праграмны дырэктар «Беларускай Акадэміі» і старэйшы аналітык«Цэнтра новых ідэй» **Генадзь Коршунаў**, акадэмічны дырэктар BEROC **Леў Львоўскі**.

Аналітычнай «разыначкай» нашага даклада з'яўляецца эксклюзіўнае штоквартальнае сацапытанне, якое дазваляе фіксаваць змены грамадскай думкі ўнутры розных сегментаў беларускага грамадства[2]. Аўтары дзякуюць Press Club Belarus за падтрымку ў распаўсюдзе яго вынікаў.

[1] Аўтары выкарыстоўваюць у тэксце розныя абазначэнні расійска-ўкраінскай вайны; пры гэтым усе яны аднагалосныя ў трактоўцы гэтага канфлікту як вайны Расіі супраць Украіны.

[2] Падрабязнае апісанне выбаркі і метаду збору дадзеных размешчана ў раздзеле «Тэхнічны дадатак».

РЭЗЮМЭ

Узброены паход ПВК «Вагнер» на Маскву стаў цэнтраўтваральнай падзеяй справаздачнага перыяду ў знешнепалітычнай сферы, якая прывяла да рэзкага павелічэння расійскай ваеннай прысутнасці ў Беларусі, а таксама садзейнічала мілітарызацыі ўсяго рэгіёна і эскалацыі напружання на межах. Беларусь ушчыльную наблізілася да перспектывы татальнай ізаляцыі па лініі заходняй мяжы. Больш чым праз год няпэўнасці Еўрапейскі саюз вырашыў супярэчнасці паміж краінамі-чальцамі па пытанні санкцый у дачыненні да Беларусі і прыняў новы абмежавальны пакет. Кампенсаваць негатыўныя наступствы ад разрыву адносін з заходнімі суседзямі беларускім грамадзянам улады прапануюць за кошт паглыблення стасункаў з захопленымі Расіяй украінскімі рэгіёнамі. Працэс дэсуверэнізацыі Беларусі ўпершыню быў адлюстраваны ў дакументах АБСЕ, дзе яго ахарактарызавалі як «мяккую анексію» Расіяй.

Улетку беларускія ўлады пачалі падрыхтоўку да выбарчага цыкла 2024-25 гадоў. Аляксандр Лукашэнка і яго падначаленыя інтэнсіўна звярталіся да класічнага папулісцкага дыскурсу. Практычна завершана зачыстка партыйнага поля, якая пазбаўляе апазіцыю апошніх легальных магчымасцяў для паўнавартаснага ўдзелу ў перадвыбарнай агітацыі. Працягнулася мілітарызацыя – са стварэннем новых атрадаў спецназа для барацьбы з апанентамі ўлады, прызначэннем экс-сілавікоў на грамадзянскія пасады і пашырэннем маштабу рэгулярных збораў для ваеннаабавязаных. У апазіцыі назіраліся супярэчлівыя тэндэнцыі: раскол у BYPOL і страта Кабінетам Святланы Ціханоўскай яшчэ аднаго «міністра» былі кампенсаваныя рэгулярным дыялогам і ўсё большай адкрытасцю да супрацоўніцтва паміж «варшаўска-віленскім» і «кіеўскім» цэнтрамі дэмакратычнага руху.

Галоўнымі тэндэнцыямі ў знешняй эканоміцы гэтым летам сталі аднаўленне санкцыйнай актыўнасці, працяг адтоку замежнага бізнесу і пошук новых шляхоў і падставаў атрымання расійскай дапамогі.

У справаздачным перыядзе эканоміка Беларусі працягнула аднаўленчы рост, разам з чым пачалі выяўляцца першыя прыкметы перагрэву эканомікі з прычыны празмернага яе стымулявання. Нягледзячы на гэта, урад і далей прытрымліваецца мяккай манетарнай палітыкі пры адначасовым адміністрацыйным кантролі над коштамі. Застаецца прыкметным трэнд на адзяржаўленне эканомікі: улада б'е па прыватным бізнесе і дапамагае дзяржаўнаму.

Грамадская думка ў Беларусі застаецца палярызаванай. Сегменты праціўнікаў і прыхільнікаў дзеючай улады па-ранейшаму маюць супрацьлеглае бачанне палітыка-эканамічнай сітуацыі ў краіне, знешняй палітыцы і вайны Расіі супраць Украіны. Узровень непрыняцця пазіцый адзін аднаго застаецца высокім. Што тычыцца дынамікі, на працягу справаздачнага перыяду спыніўся павольны рост колькасці тых, хто давярае рэжыму, які фіксаваўся зімой і вясной. Вынікі апытання таксама паказваюць, што размяшчэнне ядзернай зброі і групы «Вагнер» у Беларусі не сустрэла разумення ў грамадстве: нават сярод зацятых прыхільнікаў дзяржавы такія крокі ўхваляюць менш за палову.

Асноўныя трэнды ў працы рэпрэсіўнай сістэмы захоўваюцца, кіраўнікі сілавых структур сцвярджаюць намер яго не спыняць. Узмацняецца кантроль над грамадскай сферай, да дэманстрацыі «пакаяння» і нязгоды з «экстрэмізмам» пачынаюць дадаваць практыкі прымусу ваказвання сваёй згоды з палітыкай рэжыму. Улады робяць захады па стварэнні новага «прыгоннага права» – асабістага падпарадкавання некаторых сацыяльна-прафесійных груп. У культурна-гістарычнай плашчыні галоўнымі ворагамі застаюцца праявы беларушчыны і яе ўвасабленне – Кастусь Каліноўскі. Актывісцкі ўздым дыяспары, распачаты ўвесну, пакуль захоўвае свой маштаб, засяродзіўшыся на праблеме палітвязняў.

1 ЗНЕШНЯЯ ПАЛІТЫКА

Узброены паход ПВК «Вагнер» на Маскву стаў цэнтраўтваральнай падзеяй справаздачнага перыяду ў знешнепалітычнай сферы, якая прывяла да рэзкага павелічэння расійскай ваеннай прысутнасці ў Беларусі, а таксама садзейнічала мілітарызацыі ўсяго рэгіёна і эскалацыі напружання на межах. Беларусь ушчыльную наблізілася да перспектывы татальнай ізаляцыі па лініі заходняй мяжы. Больш чым праз год няпэўнасці Еўрапейскі саюз вырашыў супярэчнасці паміж краінамі-чальцамі па пытанні санкцый у дачыненні да Беларусі і прыняў новы абмежавальны пакет. Кампенсаваць негатыўныя наступствы ад разрыву адносін з заходнімі суседзямі беларускім грамадзянам улады прапануюць за кошт паглыблення стасункаў з захопленымі Расіяй украінскімі рэгіёнамі. Працэс дэсуверэнізацыі Беларусі ўпершыню быў адлюстраваны ў дакументах АБСЕ, дзе яго ахарактарызавалі як «мяккую анексію» Расіяй.

ПАШЫРЭННЕ РАСІЙСКАЙ ВАЕННАЙ ПРЫСУТНАСЦІ

Узброены мяцеж развярнуў у адваротны бок дынаміку на паступовае зніжэнне колькасці расійскіх войскаў у Беларусі, што назіралася ў апошнія месяцы. На працягу лета Расія паступова вывозіла з Беларусі мабілізаваных салдат, якія прайшлі навучанне на беларускіх палігонах, не дасылаючы туды нававбранцаў. Аднак размяшчэнне наймітаў ПВК «Вагнер» у Беларусі па выніках мецяжу прывяло да рэзкага павелічэння на яе тэрыторыі расійскай ваеннай прысутнасці. Пры гэтым упершыню новыя групы ўзброеных асоб, якія прыбылі ў Беларусь, фармальна не падпарадкоўваліся непасрэдна ані расійскаму, ані беларускаму ваеннаму камандаванню. На дадзены момант вядома, што ПВК «Вагнер» перадаў цяжкае ўзбраенне Міністэрству абароны Расіі, атрымаў інфраструктуру для часовага размяшчэння ў Беларусі і зарэгістраваў там дзве юрыдычныя асобы – у галіне адукацыйных паслуг і кіравання нерухомасцю[3]. Пасля гібелі кіраўніка ваеннай кампаніі, Яўгена Прыгожына, найбольш верагодным выглядае роспуск ці перападпарадкаванне ПВК «Вагнер» і ўсіх яе рэсурсаў расійскай дзяржаве. Пры любым раскладзе апошняе слова ў гэтым працэсе наўрад ці будзе за беларускімі ўладамі, яны хутчэй будуць падладжвацца пад запыты Масквы.

Пашырэнне прысутнасці расійскага сілавога кампанента, зрэшты, адбывалася не толькі за кошт ПВК «Вагнер». У справаздачны перыяд у Беларусі пачаў функцыянаваць ваенны следчы аддзел Следчага камітэта Расіі[4]. Неабходнасць яго адкрыцця абгрунтавалі «размяшчэннем падраздзяленняў Міністэрства абароны Расіі ў Беларусі». Аналагічныя прадстаўніцтвы Следчага камітэта Расія мае ў краінах, дзе знаходзяцца яе ваенныя базы або воінскія кантынгенты: у Арменіі, Таджыкістане, непрызнаных Паўднёвай Асеціі і Прыднястроўі.

Беларускі бок працягваў штучна ствараць напружанне ля сваіх заходніх межаў. У ліпені Аляксандр Лукашэнка прыгразіў Польшчы тым, што найміты ПВК «Вагнер» збіраюцца з Беларусі «схадзіць на экскурсію ў Варшаву і Жэшаў»[5]. У тым жа месяцы на тэрыторыі Беларусі адбыліся камандна-штабныя вучэнні ў Гродзенскай вобласці паблізу мяжы з Літвой і Польшчай[6]. У летні перыяд назіраўся таксама рост нападаў мігрантамі на мяжу Латвіі. За восем месяцаў 2023 года было прадухілена больш за 6 тысяч спроб перасячэння мяжы з боку Беларусі, у той час як за ўвесь мінулы год іх зафіксавана 5286. На беларуска-польскай мяжы

---

[3] «Вагнер» займется образованием // НВ, август 2023

[4] Следственный комитет России создал военный следственный отдел в Беларуси // Медиазона, июнь 2023

[5] Лукашенко заявил, что сдерживает вагнеровцев от экскурсии в Варшаву и Жешув // Наша Нива, июль 2023

[6] Беларусь проводит учения вблизи границ с Польшей и Литвой // Зеркало, август 2023

27 ліпеня быў устаноўлены содневы рэкорд па колькасці спроб незаконнага перасячэння мяжы з моманту кульмінацыі міграцыйнага крызісу ў лістападзе 2021 года[7].

МІЛІТАРЫЗАЦЫЯ РЭГІЁНА

Вышэйзгаданыя дзеянні Беларусі і працэсы, якія адбываюцца ўнутры краіны, вымушаюць суседнія дзяржавы перманентна займацца пераацэнкай ваенных рызык і пагроз іх бяспецы. Мілітарызацыя Беларусі, якая працягваецца ў тым ліку праз дыслакацыю наймітаў ПВК «Вагнер», стала трыгерам для шэрага рашэнняў у галіне бяспекі і аховы дзяржаўных межаў у Польшчы, Літве і Латвіі.

Польшча павялічыла кантынгент на мяжы з Беларуссю, накіраваўшы туды падмацаванне з 2 тысяч вайскоўцаў. Агульная колькасць польскіх вайскоўцаў у непасрэднай блізкасці ад беларуска-польскай мяжы складае цяпер каля 10 тысяч: 4 тысячы займаюцца аховай дзяржаўнай мяжы, а 6 тысяч знаходзяцца ў тыле[8]. Кіраўніцтва Польшчы таксама анансавала стварэнне новай воінскай часткі за 35 кіламетраў ад Беларусі[9] і заклікала ЗША размясціць амерыканскую ядзерную зброю ў Польшчы па праграме сумесных ядзерных місій НАТА[10].

Рэагуючы ў тым ліку на значнае напружанне ля межаў, Літва закрыла пункты пропуску «Шумскас» (сумежны «Лоша») і «Цвярачус» (сумежны «Відзы») на мяжы з Беларуссю[11]. У чэрвені ля беларуска-літоўскай мяжы Літва і Нямеччына правялі сумесныя вучэнні, галоўнай мэтай якіх была заяўленая «падрыхтоўка да абароны краін НАТА ад агрэсіі»[12]. У жніўні адбыліся сумесныя вучэнні МУС і Узброеных сіл Літвы па падрыхтоўцы да выклікаў, звязаных з міграцыяй і «гібрыднымі пагрозамі»[13]. Аднак Вільня не абмяжоўваецца непасрэдна вайсковымі рашэннямі. У летнія месяцы ў краіне актывізаваліся мерапрыемствы па праверцы беларускіх грамадзян на «пагрозу нацыянальнай бяспецы». Па іх выніках некаторым беларусам адмовілі ў выдачы літоўскага віду на жыхарства альбо анулявалі яго[14]. Прэзідэнт Літвы Гітанас Наўседа зноў лабіруе ўніфікацыю нацыянальных абмежаванняў у дачыненні да грамадзян Беларусі і Расіі, якую раней ужо аднойчы заблакаваў літоўскі Сейм[15].

Латвія правяла дадатковую мабілізацыю памежнікаў для ўзмацнення аховы дзяржаўнай мяжы[16]. Памежная служба краіны была вымушана запытаць падтрымку таксама ва Узброеных сіл і паліцыі. Латвія правяла праверачныя вучэнні ў жніўні 2023 года[17] і анансавала правядзенне комплексных вучэнняў па нацыянальнай абароне «Namejs 2023» у верасні-кастрычніку, у якіх прымуць удзел больш за 8500 вайскоўцаў[18].

---

[7] Коршунов Г. «Рисковать Лукашенко уже не хочет». Что говорят летние данные о кризисе на границах // Центр новых идей, август 2023

[8] Польша разместит на границе с Беларусью 10 тысяч военных, рассматривается вопрос о закрытии всех пунктов пропуска // Зеркало, август 2023

[9] Польша создаст новую воинскую часть вблизи границы с Беларусью // reform.by, август 2023

[10] Польша хочет разместить на своей территории ядерное оружие в ответ на размещение российского в Беларуси // Наша Нива, июнь 2023

[11] Как изменилась ситуация на границе после закрытия Литвой двух пунктов пропуска // Наша Нива, август 2023

[12] Германия и Литва проводят учения в 20 км от Беларуси // DW, июнь 2023

[13] Литва проведет учения на границе с Беларусью // Европейская правда, август 2023

[14] Литва признала 910 граждан Беларуси угрозой национальной безопасности // Белсат, август 2023

[15] Президент Литвы Гитанас Науседа снова призвал уравнять ограничения для белорусов и россиян // Новая Газета. Балтия, июль 2023

[16] «Шуток не будет». Премьер Латвии: мобилизация на белорусской границе – упреждающая акция // Delfi, август 2023

[17] В Даугавпилсе, рядом с белорусской границей, начинаются военные учения; будет шумно, но жителей просят не беспокоиться // Наша Нива, август 2023

[18] Армия направила больше солдат для помощи Погранохране у восточной границы // Латвийские общественные СМИ, август 2023

Апроч дзеянняў на нацыянальным узроўні, Балтыйскія краіны і Польшча абмяркоўваюць поўнае і сінхроннае закрыццё межаў з Беларуссю[19]. На дадзены момант бакі ўзгадняюць тэхнічныя нюансы і алгарытмы імплементацыі такога рашэння. Пры гэтым гібель Прыгожына не змяніла іх планаў. Улады Польшчы[20] і Літвы[21] заяўляюць, што рызыка пагроз не знізілася, а магчыма, нават павысілася. Праз тры гады пасля сфальсіфікаваных прэзідэнцкіх выбараў беларускія ўлады ўшчыльную наблізіліся да перспектывы татальнай ізаляцыі краіны па лініі заходняй мяжы.

УРАДАВАЯ ПРАГРАМА «ЗАХАДАЗАМЯШЧЭННЯ»

Кампенсаваць негатыўныя наступствы ад разрыву адносін з заходнімі суседзямі беларускім грамадзянам прапануецца за кошт паглыблення стасункаў з захопленымі Расіяй украінскімі рэгіёнамі. У той час калі транспартна-лагістычныя ўмовы для паездак у Еўрапейскі саюз нязменна пагаршаюцца, беларусы атрымалі магчымасць аўтобусных падарожжаў у акупаваны Крым, які знаходзіцца ў зоне баявых дзеянняў. Кампанія Intercars запусціла туды шэраг маршрутаў з беларускіх гарадоў. Працягласць паездкі на аўтобусе складае каля 40 гадзін[22].

Для бізнесу беларускія ўлады таксама прадугледзелі альтэрнатыву. Прадпрыемствы з Беларусі цяпер могуць карыстацца паслугамі марскога порта ў акупаваным Расіяй і разбураным на 90% Марыупалі. Адно з беларускіх прадпрыемстваў ужо пачало адгрузку збожжа на экспарт праз гэты порт[23]. Пасол Беларусі ў Расіі Дзмітрый Круты абмеркаваў з акупацыйнай адміністрацыяй Данецкай вобласці «пытанні развіцця гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва ў сферах будаўніцтва і сельскай гаспадаркі» і нават падпісаў камюніке «аб пашырэнні партнёрства»[24]. Дэлегацыя гэтай жа вобласці на чале з так званым «старшынёй урада ДНР» Яўгенам Сонцавым у жніўні наведала Беларусь з працоўным візітам. Падчас візіту дэлегацыя падпісала дакументы аб супрацоўніцтве з шэрагам беларускіх прадпрыемстваў, у тым ліку з «Магілёўліфтмаш»[25].

Замест вучобы ў заходніх ВНУ для беларускіх абітурыентаў Міністэрства адукацыі Беларусі плануе наладжваць супрацоўніцтва з навучальнымі ўстановамі ў акупаваных Запарожскай, Херсонскай, Данецкай і Луганскай абласцях. Першы намеснік міністра адукацыі Беларусі Аляксандр Бахановіч прызнае, што «там разбурана інфраструктура і ўніверсітэты ў поўную меру не функцыянуюць», але тым не менш «настроены аднавіць практыку сумесных канферэнцый, распрацовак і студэнцкіх абменаў»[26]. Кіраўнік праўладнай партыі «Белая Русь» Алег Раманаў прапанаваў альтэрнатыву і для беларускіх школьнікаў, якім уручыў пуцёўкі ў міжнародны дзіцячы цэнтр «Артэк»[27], які знаходзіцца ў акупаваным Крыме, што падвяргаецца рэгулярным абстрэлам. «Артэк» унесены ў санкцыйны спіс ЗША за садзейнічанне незаконнаму вывазу ўкраінскіх дзяцей з акупаваных тэрыторый[28].

---

[19] Страны Балтии и Польша в конце августа обсудят полное закрытие границ с Беларусью // Зеркало, август 2023

[20] Премьер Польши уверен, что ЧВК «Вагнер» останется угрозой для соседей Беларуси // Наша Нива, август 2023

[21] Гибель Пригожина мало что меняет в вопросах безопасности Литвы – Науседа // Еврорадио, август 2023

[22] Intercars запустил прямые автобусные рейсы в Крым // Наша Нива, июнь 2023

[23] Первая компания из Беларуси начала экспорт зерна через порт оккупированного Мариуполя // Зеркало, июнь 2023

[24] Посол Беларуси в России подписал соглашение о расширении партнерства с самопровозглашенной ДНР // Зеркало, июнь 2023

[25] Самопровозглашенная ДНР и «Могилевлифтмаш» подписали соглашение о сотрудничестве // Зеркало, август 2023

[26] Минобразования Беларуси может начать сотрудничать с оккупированными регионами Украины // Зеркало, июнь 2023

[27] Белорусские дети поедут в «Артек» в Крыму // Наша Нива, июнь 2023

[28] США ввели санкции против «Артека» и матери Рамзана Кадырова // Радио Свобода, август 2023

ДАСЯГНЕННЕ КАМПРАМІСУ ПА НОВЫХ САНКЦЫЯХ ЕС

На фоне таго, што адбываецца ў Беларусі, краінам ЕС нарэшце ўдалося ўзгадніць чарговы пакет санкцый[29]. Новыя абмежавальныя меры не ўяўляюць пагрозы макраэканамічнай стабільнасці Беларусі (гл. Раздзел 4). Аднак найбольш прынцыповым фактам з'яўляецца наступны: нягледзячы на шматмесячную кампанію шэрагу дзяржаў за зняцце санкцый з беларускай калійнай галіны ўзамен на пашырэнне санкцый на іншыя галіны, усе раней прынятыя ЕС санкцыі засталіся ў сіле. Ключавую ролю ў дасягненні кампраміснай дамоўленасці адыграла Іспанія, якая старшынюе ў ЕС, а таксама Польшча. Каб абараніць сваю жорсткую пазіцыю аб недапушчальнасці санкцыйных паслабленняў у дачыненні да Беларусі, Варшава блакавала падпісанне іншага пагаднення, важнага для краін глабальнага Поўдня, – «Пост-Катану». Польшча пагадзілася зняць сваё вета ў абмен на адмову ЕС ад паслабленняў у дачыненні да беларускага калію. Кампрамісны варыянт новага санкцыйнага пакета, аднак, стаў істотна менш жорсткім. Ідэю санкцыйных паслабленняў супраць калію ў ЕС пакуль адклалі на будучыню і прывязалі яе да сітуацыі на сусветным харчовым рынку[30].

Акрамя ЕС, новыя санкцыі супраць Беларусі ў справаздачны перыяд двойчы ўводзіла Вялікабрытанія. Пад абмежаванні трапілі 6 прадпрыемстваў, імпарт з Беларусі золата, цэменту, дрэва і каўчуку, а таксама экспарт туды банкнот, машын, тавараў, тэхналогій і матэрыялаў, якія могуць быць выкарыстаны для вытворчасці хімічнай і біялагічнай зброі[31]. Яшчэ дзевяць дзяржаў: Албанія, Боснія і Герцагавіна, Ісландыя, Ліхтэнштэйн, Нарвегія, Паўночная Македонія, Украіна, Чарнагорыя і Швейцарыя – далучыліся да вышэйзгаданага пакета санкцый ЕС[32].

Міжнародная арганізацыя працы (МАП) прыняла рэзалюцыю аб прымяненні ў дачыненні да Беларусі артыкула №33 статута арганізацыі[33]. МАП заклікаў міжнародную супольнасць перагледзець адносіны з беларускімі ўладамі. Падобныя меры арганізацыя раней прымала толькі супраць уладаў М'янмы ў 2000 годзе.

БЕЛАРУСЬ У ПАРАДКУ ДНЯ МІЖНАРОДНЫХ АРГАНІЗАЦЫЙ

Сітуацыя ў Беларусі працягвае заставацца на парадку дня міжнародных арганізацый. У справаздачны пэрыяд быў прыняты шэраг важных дакументаў, прысвечаных беларускім праблемам. ПАСЕ прыняла рэзалюцыю аб «вырашэнні канкрэтных праблем, з якімі сутыкаюцца беларусы ў выгнанні». Дакумент тычыцца пытанняў падтрымкі беларусаў і іх родных, аказання дапамогі беларускім недзяржаўным арганізацыям у выгнанні, выдачы пашпартоў і віз, магчымасці разблакаваць беларускім журналістам банкаўскія рахункі ва Украіне, а таксама захавання і развіцця беларускай культуры і мовы ў дыяспарах[34].

Парламенцкая асамблея АБСЕ ўпершыню дакументальна дала характарыстыку працэсам дэсуверэнізацыі Беларусі за кошт пашырэння расійскага кантролю над ёй. У сваёй дэкларацыі па выніках штогадовай сесіі ПА АБСЕ назвала гэта «мяккай анексіяй» Беларусі Расіяй. Усяго Беларусь згадваецца ў фінальным дакуменце 64 разы[35]. У ёй узнімаюцца пытанні палітычных

---

[29] ЕС ввел новые санкции против Беларуси // Настоящее Время, август 2023

[30] Подробности переговоров привел в своей рассылке Wider Europe журналист «Радио Свобода» Рикард Йозвяк.

[31] Великобритания расширила санкции против Беларуси // Зеркало, август 2023

[32] Еще восемь стран присоединились к новому пакету санкций ЕС в отношении режима Лукашенко // Наша Нива, август 2023

[33] МОТ поддержала резолюцию по Беларуси // reform.by, июнь 2023

[34] Недискриминация, легализация, сохранение белорусской культуры: ПАСЕ приняла резолюцию о белорусах в изгнании // Весна, июнь 2023

[35] ПА ОБСЕ признала «мягкую аннексию» Беларуси Россией // Зеркало, июль 2023

зняволеных, рэпрэсій супраць іншадумцаў, апаганення магіл польскіх салдат, стварэння базы ПВК «Вагнер» у Беларусі і выкрадання ўкраінскіх дзяцей.

Намеснік Святланы Ціханоўскай у Аб'яднаным пераходным кабінеце Павел Латушка перадаў у МУС матэрыялы, якія ўказваюць на дачыненне Аляксандра Лукашэнкі да гвалтоўнай перадачы ўкраінскіх дзяцей у Беларусь[36]. Аналагічныя дакументы ён раней перадаваў дэпутатам і профільным камітэтам Еўрапарламента. Камітэт па замежных справах Еўрапарламента ў ліпені апублікаваў справаздачу, у якой заклікаў інстытуты і дзяржавы-члены Еўрасаюза прыняць усе неабходныя захады, каб забяспечыць крымінальны пераслед беларускіх палітычных і ваенных лідараў, адказных за злачынствы супраць чалавечнасці і генацыд[37]. Справаздача таксама змяшчае заклік да Міжнароднага крымінальнага суда (МКС) выдаць ордэр на арышт Аляксандра Лукашэнкі. Пакуль гэты заклік, аднак, не з'яўляецца афіцыйнай пазіцыяй Еўрапарламента, бо на дадзены момант справаздача была ўхвалена толькі на ўзроўні профільнага камітэта.

Упершыню ў гісторыі прадстаўнікі Беларусі прынялі ўдзел у мерапрыемствах пад эгідай саміту НАТА. Каманда Святланы Ціханоўскай правяла шэраг акцый, прысвечаных беларускай праблематыцы ў межах саміту НАТА ў Вільні[38]. У Ціханоўскай адбылася кароткая сустрэча з прэзідэнтам ЗША Джо Байдэнам, які згадаў барацьбу беларусаў за свабоду ў сваім выступе падчас працоўнага візіту ў Літву.

---

[36] «Мощный удар левой рукой». Латушко рассказал о подвижках с документами против Лукашенко для Международного уголовного суда в Гааге // Зеркало, июнь 2023

[37] Belarus: MEPs alarmed that Russia is suffocating its neighbour’s identity // News. European Parliament, июль 2023

[38] Итоги работы Офиса Светланы Тихановской 10-16 июля 2023 // Светлана Тихановская, июль 2023

2 УНУТРАНАЯ ПАЛІТЫКА

Летом беларусские власти начали подготовку к избирательному циклу 2024–25 годов. Александр Лукашенко и его подчиненные интенсивно прибегали к классическому популистскому дискурсу. Практически завершена зачистка партийного поля, лишающая оппозицию последних легальных возможностей для полноценного участия в предвыборной агитации. Продолжилась милитаризация – с созданием новых отрядов спецназа для борьбы с оппонентами власти, назначением экс-силовиков на гражданские посты и расширением масштаба регулярных сборов для военнообязанных. В оппозиции наблюдались противоречивые тенденции: раскол в BYPOL и потеря Кабинетом Светланы Тихановской еще одного «министра» были компенсированы регулярным диалогом и растущей открытостью к сотрудничеству между «варшавско-вильнюсским» и «киевским» центрами демократического движения.

ВЛАСТЬ НАЧИНАЕТ ИЗБИРАТЕЛЬНУЮ КАМПАНИЮ С КЛАССИЧЕСКОГО ПОПУЛИЗМА

На протяжении лета власть на всех уровнях – от Лукашенко до пропагандистов госТВ – интенсивно эксплуатировала антиэлитистский, антибюрократический дискурс, в некоторых случаях даже пытаясь занять нишу оппозиции. Учитывая настойчивую риторику Лукашенко о подготовке системы к избирательному циклу 2024–25 годов, можно сделать вывод, что власть таким образом пытается поддерживать свой имидж «народных заступников» накануне выборов.

О том, что системе пора начинать готовиться к выборам 2024 года, Лукашенко заявил 19 июня на встрече с главой ЦИК Игорем Карпенко[39]. 16 июня он пригрозил отставкой главе своей администрации Игорю Сергеенко[40], а уже 22 июня – премьер-министру Роману Головченко[41]. В обоих случаях этим угрозам не предшествовало никаких явных провалов двух высших чиновников; заявления Лукашенко скорее выглядели как поддержание бюрократии в тонусе, рассчитанное на массовую аудиторию. В конце июля Лукашенко поставил Сергеенко и главе Совета Республики Наталье Кочановой задачи по «мобилизации людей» перед выборами[42].

Синхронно с угрозами уволить Головченко и Сергеенко со стороны Лукашенко, глава провластной партии «Белая Русь» Олег Романов с пропагандистом Григорием Азаренком отправились в сельские магазины, чтобы проверить ассортимент товаров. В выявленных проблемах они обвинили местных чиновников и торговые сети. Азаренок не скрывал, что власть пытается перехватить повестку, на которой поднялись оппозиционные блогеры (например, Сергей Тихановский). Очевидно, власть намерена использовать низовое социально-экономическое недовольство, конструируя традиционный для себя популистский дискурс про внимательное к простому человеку начальство на фоне «жадных бизнесменов» и «безалаберных чиновников на местах».

[39] Лукашенко обсудил с главой ЦИК подготовку к электоральной кампании 2024 года // Белта, июнь 2023

[40] Лукашенко провел совещание по вопросам совершенствования кадровой политики // Белта, июнь 2023

[41] Лукашенко - правительству: выполните задачи - ордена, провалите - уходите в отставку // Белта, июнь 2023

[42] Встреча с Председателем Совета Республики Натальей Кочановой и Главой Администрации Президента Игорем Сергеенко // Президент Республики Беларусь, июль 2023

В середине июля в сельские магазины с похожей инспекцией отправилась уже Наталья Кочанова[43], а потом и другие чиновники и депутаты[44]. В августе эстафету «выхода в поля» перехватил сам Лукашенко, пообедав с механизаторами под объективами телекамер[45].

Сам по себе популизм – отнюдь не новое явление для беларусской власти. Однако плотность подобных действий в последние месяцы позволяет зафиксировать начало предвыборной кампании в рамках именно популистского дискурса как самостоятельный новый тренд.

ГЕРМЕТИЗАЦИЯ ВЛАСТИ: ЗАЧИСТКА ПАРТИЙ

На протяжении лета власть практически завершила трансформацию партийной системы Беларуси. В результате «перерегистрации» вместо 15 партий в стране осталось только 4 провластные: «Белая Русь», Коммунистическая партия, Либерально-демократическая партия и Республиканская партия труда и справедливости.

Зачистка партий стала элементом общего тренда герметизации политического поля Беларуси, устранения легальных возможностей для политической конкуренции. Отсутствие оппозиционных партий на выборах 2024 года означает, что впервые в истории беларусских парламентских выборов в бюллетенях может вообще не оказаться оппозиционных кандидатов. Раньше они выдвигались от оппозиционных партий по упрощенной процедуре (без сбора 1000 подписей) практически во всех округах, иногда – по несколько человек на округ. Это означает лишение оппозиции даже теоретической возможности иметь несколько недель разрешенной агитации в форме уличных пикетов и обращений к избирателям по ТВ и радио.

По типу строения политико-партийной системы беларусская автократия становится больше похожей на большинство бывших и существующих коммунистических диктатур (Польша, ГДР, Чехословакия, Китай, КНДР), а также на режимы в ряде центральноазиатских стран. Такая модель подразумевает существование только лояльных власти партий. Среди них выделяется одна доминирующая и несколько сателлитов для имитации плюрализма через небольшое представительство для этих сателлитов в законодательных органах.

МИЛИТАРИЗАЦИЯ: НОВЫЕ ОТРЯДЫ СПЕЦНАЗА, ОПОЛЧЕНИЕ И СИЛОВИК ВО ГЛАВЕ ПВТ

17 июля Лукашенко подписал Закон «О народном ополчении», дав старт процессу формирования отрядов ополчения на местах[46]. Известно о тренировках территориальной обороны и созданных отрядов ополчения в Солигорском и Полоцком районах. Речь идет о создании отрядов вооруженных добровольцев, которые будут помогать милиции во время чрезвычайного или военного положения. При этом оружие, по заявлениям официальных лиц, будет храниться у этих людей на постоянной основе[47].

В августе правительство изменило порядок прохождения военных сборов[48]. Вектор внесенных поправок также укладывается в тренд милитаризации. Проверочные сборы будут проходить в

---

[43] Кочанова сходила в сельский магазин и удивилась. Похоже, что она делает это нечасто // Зеркало, июль 2023

[44] Депутат сходила в сельский магазин вслед за Кочановой, которая удивилась дефициту товаров. Парламентарий же не могла нарадоваться выбору // Зеркало, июль 2023

[45] «Ну как кормят? Ничего?» Лукашенко пообедал в поле с комбайнерами и обсудил с ними новую технику // Белта, август 2023

[46] Подписан Закон «О народном ополчении» // Президент Республики Беларусь, июль 2023

[47] Добровольцы белорусского народного ополчения смогут хранить оружие дома // Зеркало, 2023

[48] За сборы военнообязанных будет отвечать не только Минобороны, но и КГБ. И это далеко не самое тревожное в измененном положении // Зеркало, август 2023

течение 60 дней вместо 35, военнообязанных граждан смогут призывать на сборы чаще, чем раньше (в случае офицеров запаса речь идет о 5–10-кратном повышении этой частоты сборов). Расширяется и охват военнообязанных, которых могут призвать на сборы, за счет людей не полностью годных к военной службе по здоровью. Также сборами, помимо военкоматов, теперь станет заниматься КГБ.

Руководство МВД в лице замминистра Николая Карпенкова продолжает создавать новые подразделения, которые, по признанию самих силовиков, нужны для борьбы с оппонентами власти[49]. Формально новые отряды спецназа внутренних войск – «Шторм» в Бресте, «Тайфун» в Гродно и «Буран» в Гомеле – были созданы в мае, а реальное их комплектование, судя по всему, было завершено к июлю. В середине июля Карпенков посетил первые тренировки этих подразделений. В них набрали контрактников из запаса с опытом службы в МВД не менее 3–5 лет, численность подразделений неизвестна. В декабре 2022 года аналогичные подразделения спецназа «Рысь» и «Смерч» были созданы в Минске. Ожидается создание шестого и седьмого отрядов в Могилеве и Витебске.

Расширение силового контроля за гражданскими сферами также проявилось в назначении руководителем Парка высоких технологий выходца из КГБ – Александра Базанова, о чем стало известно в начале августа[50]. ПВТ, как и вся сфера цифровых технологий и интернета в Беларуси, всегда находился под плотным контролем силового блока, в том числе через специальное ведомство – Оперативно-аналитический центр. Однако назначение силовика в ПВТ демонстрирует, что власть больше даже не пытается имитировать наличие внутри правовой системы неких «офшоров» или «оазисов» с более комфортным бизнес-климатом и гарантиями невмешательства со стороны государства.

Другой выходец из КГБ, Михаил Глушаков, в августе возглавил Национальный исторический архив[51]. В течение нескольких дней в архиве проходили массовые задержания сотрудников, которых позже уволили[52].

ПРОТИВОРЕЧИВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ДЕМСИЛАХ

Отчетный период отметился разнонаправленными тенденциями внутри демократических сил. Это не позволяет однозначно зафиксировать отсутствие или возобновление тренда на фрагментацию, которая приостановилась весной.

С одной стороны, всё лето продолжался конфликт вокруг инициативы бывших силовиков BYPOL и ее лидера Александра Азарова. Часть членов BYPOL обвинили Азарова в непрозрачном ведении финансов (и, как позже выяснилось, невыплате зарплат) и откололись, создав новую инициативу – BELPOL. Несмотря на медиацию Светланы Тихановской, представители новой структуры и Азаров продолжали обмениваться критикой в СМИ. Репутационные проблемы лидера BYPOL привели к тому, что его позиция в Объединенном переходном кабинете (ОПК) оказалась под угрозой к началу августа. Координационный совет (КС), взявший на себя часть классических парламентских функций, на слушаниях по работе ОПК проголосовал против назначения Азарова на новый годовой срок. Тихановская прислушалась к рекомендации, и в итоге ОПК лишился второго «министра» (в конце 2022 года организация потеряла «министра финансов» Татьяну Зарецкую).

Процесс урегулирования этого конфликта показал позитивную тенденцию в институциональном развитии оппозиции. Медиация Светланы Тихановской в самом начале

---

[49] «Оппозиционеры пусть видят и боятся». В МВД создали три новых отряда спецназа // Зеркало, 2023

[50] В ПВТ – новый руководитель. Работал в КГБ, МИДе, ИАЦ, «Белтелекоме» // dev.BY, август 2023

[51] В Национальном историческом архиве – новый директор. Он долгое время работал в КГБ // Наша Нива, август 2023

[52] З Нацыянальнага гістарычнага архіва звальняюць 8 чалавек // Наша Ніва, жнівень 2023

кризиса, организация слушаний в КС как механизма отчетности и контроля за ОПК, а также форма «увольнения» Азарова, которая не оттолкнула его от ОПК, а оставила политика «координатором по работе с подпольем в Беларуси» при Кабинете, – всё это демонстрирует новое качество политической культуры в демсилах. Растет их способность вырабатывать компромиссные процедуры решения конфликтов и купировать потенциальные скандалы.

Другим положительным явлением, в некоторой степени компенсировавшим негатив от раскола в BYPOL, стал запуск регулярного диалога между «варшавско-вильнюсским» и «киевским» центрами демсил. 7 июня руководство Полка Кастуся Калиновского (ПКК) и Тихановская провели онлайн-звонок при участии депутатов Верховной Рады Украины[53]. 1 августа заместитель Тихановской в ОПК Павел Латушко, а также ее старший советник Франак Вечерко встретились в Киеве с руководством ПКК и лидером близкого к ПКК движения «Супрацiў» Дмитрием Щигельским. Тихановская также присоединилась к четырехчасовой встрече дистанционно[54]. 21 августа с визитом в Киев отправились представитель лидера демсил по иностранным делам Валерий Ковалевский, глава миссии демсил в Украине Геннадий Манько и советник Тихановской по парламентскому сотрудничеству и конституционной реформе Анатолий Лебедько[55]. Одна из целей визита – встреча с руководством ПКК и передача им гуманитарного груза.

Также важно отметить, что впервые представитель ПКК, Павел Кухта, поучаствовал в мероприятии «мейнстримной» оппозиции – на конференции демсил в Варшаве 6 августа. И хотя в риторике Кухты было немало критики и концептуальных разногласий с позициями ОПК и Офиса Тихановской, представитель ПКК признал последнюю международным представителем беларусского народа. Планы ПКК провести осенью свою конференцию в Киеве для создания некого нового «национально-освободительного движения» вряд ли сами по себе добавят единства оппозиции, но открытое приглашение всех политических сил на это мероприятие также демонстрирует растущую открытость ПКК к контактам с остальными демсилами. Вероятно, на это повлияла пробуксовка с созданием альтернативной коалиции национально-демократических и силовых структур, «Совета Безопасности», в который, кроме ПКК, планировал вступить и Зенон Позняк с его движением «Вольная Беларусь». Как сообщил сам Позняк в конце июля, создание этой коалиции отложено «по внутренним причинам»[56].

---

[53] «У грамадстве трэба кансалідацыя ўсіх людзей, што прагнуць свабоды Беларусі». Бойцы полка Калиновского поговорили с Тихановской // Зеркало, июнь 2023

[54] Представители Офиса Тихановской провели встречу с командирами полка Калиновского // Еврорадио, август 2023

[55] Ковалевский и Лебедько отправились в Киев для переговоров и передачи помощи белорусским добровольцам // Наша Нива, август 2023

[56] Позняк: Создание Совета безопасности отложено из-за внутренних причин // Наша Нива, июль 2023

3 ЭКАНОМІКА: ЗНЕШНЕЭКАНАМІЧНЫ АСПЕКТ

Главными тенденциями во внешней экономике этим летом стали возобновление санкционной активности, продолжение оттока иностранного бизнеса и поиск новых путей и предлогов получения российской помощи.

НА САНКЦИОННОМ ФРОНТЕ ОБСУЖДАЮТ УЖЕСТОЧЕНИЯ ДЛЯ ТРАНЗИТА И СМЯГЧЕНИЯ ДЛЯ КАЛИЯ

Страны – союзницы Украины в отчетный период продолжили вводить точечные санкции в отношении беларусских компаний и физических лиц. Великобритания расширила ограничения на импорт золота, древесины, каучука и цемента из Беларуси[57]. Италия заморозила российские и беларусские активы на сумму в 2 миллиарда евро[58]. Европейский союз ввел санкции в отношении 38 граждан Беларуси и 3 государственных предприятий[59].

Двумя самыми обсуждаемыми темами в сфере санкций стали перспектива полного закрытия границ с ЕС и возможное смягчение санкций в отношении беларусской калийной отрасли.

В июле Литва ввела анонсированные весной ограничения на транзит товаров через Беларусь и Россию[60], а также более строгие требования к декларации грузов с целью предотвратить потенциальное нарушение санкционного режима. Дополнительные ограничения были введены и в отношении экспорта товаров двойного назначения[61]. У беларусского режима, по всей видимости, уже не осталось пространства для введения новых ответных экономических мер, и, помимо обострения ситуации на границах, власти ответили лишь запретом на импорт литовских и польских слабоалкогольных напитков и яблок[62].

В августе, на фоне расквартирования ЧВК «Вагнер» в Беларуси, Польша, Литва и Латвия начали активно обсуждать потенциальный механизм синхронного перекрытия границ с Беларусью. Рассмотрение такой возможности не прекратилось даже после гибели главы ЧВК Пригожина[63].

В процессе согласования нового пакета санкций ЕС аналитики и инсайдеры уделяли много внимания вероятному смягчению санкций в отношении беларусского калия. Подробнее об этом мы писали выше в разделе «Внешняя политика». В итоге никакого смягчения санкций не произошло, однако в обмен на отсутствие подвижек по данному вопросу странам, которые выступали за более масштабные санкции по другим секторам, пришлось довольствоваться не слишком амбициозным новым пакетом.

---

[57] Великобритания расширила санкции против Беларуси из-за поддержки ею кремлевского режима в войне против Украины // Настоящее Время, июнь 2023

[58] Власти Италии заморозили активы граждан Беларуси и России на сумму 2 млрд евро // Зеркало, июль 2023

[59] ЕС ввел санкции против 38 силовиков и пропагандистов, а также трех белорусских компаний // Зеркало, август 2023

[60] Литва вводит новые ограничения на транзит товаров через Беларусь и Россию // Office Life, июнь 2023

[61] Теперь официально: Литва запретила вывоз и реэкспорт товаров двойного назначения // Office Life, июль 2023

[62] Беларусь забараніла ўвоз літоўскага і польскага піва // Наша Ніва, чэрвень 2023

[63] Польша и страны Балтии не исключают закрытие границ с Беларусью из-за вагнеровцев. Как страны оценивают ситуацию после гибели Пригожина // Зеркало, август 2023

Безусловно, на этом борьба про- и антисанкционных лоббистов не окончится. Представители Беларуси и международного заинтересованного бизнеса продолжили проводить свою линию. Литовский железнодорожный перевозчик LTG Cargo сообщил, что поток заявок на перевозку калия продолжается и только в мае им пришлось отклонить около 100 заявок[64]. Среди лоббистов отмены калийных ограничений нашелся и литовский предприниматель[65]. А МИД Беларуси подключился к усилиям по лоббированию путем развития отношений с Бразилией[66]. Главным формальным аргументом сторонников снятия санкций является продовольственная безопасность, а также мировой дефицит калийных удобрений ввиду частичного выведения с рынка такого крупного производителя, как Беларусь. По состоянию на конец лета мировые цены на калий действительно на 30–50% выше средних исторических значений, но мирового дефицита калия явно не наблюдается, так как начиная с апреля 2022 года цены лишь снижались.

ИНОСТРАННЫЙ БИЗНЕС ПРОДОЛЖАЕТ ПОКИДАТЬ СТРАНУ, А НА СМЕНУ ЕВРОПЕЙЦАМ ПРИХОДЯТ ОККУПАЦИОННЫЕ АДМИНИСТРАЦИИ

Отток иностранных компаний из Беларуси продолжается. За первые полгода в Минске закрылись представительства 34 организаций с иностранным капиталом, а открылось лишь 11[67]. В июне компания Jysk начала ликвидировать свою управляющую компанию в Беларуси[68]. Компания Stadler отказалась от заказа на производство поездов для минского метро, сославшись на санкции; в результате новые электропоезда было решено закупать в России[69].

В отчетный период было оглашено начало сразу нескольких экономических партнерств с оккупированными Россией территориями Украины. Беларусское зерно начали отгружать через порт Мариуполя[70]. Оккупационная администрация Донецкой области договорилась о сотрудничестве с беларусским холдингом «Амкодор»[71], а также подписала соглашение о сотрудничестве с компанией «Могилевлифтмаш»[72].

Символическим шагом стало прекращение Минском действия соглашения о двойном налогообложении с Киевом и одновременная ратификация такого же соглашения с Зимбабве[73]. Не менее показательной в данном контексте была и денонсация Казахстаном соглашения о взаимной конвертируемости национальных валют[74].

---

[64] “LTG Cargo” gegužę atmetė 300 paraiškų gabenti krovinius, daugiausiai – trąšų // 15min, чэрвень 2023

[65] Снятие санкций с беларусского калия спасёт мир от голода? Разбираемся, так ли это и при чём здесь «литовский след» // Belarusian Investigative Center, июнь 2023

[66] Алейник пригласил в Беларусь президента Бразилии. Его обхаживает и Лукашенко – эта страна лоббирует снятие санкций с белорусского калия // Зеркало, август 2023

[67] За полгода в Минске закрылось в три раза больше иностранных компаний, чем открылось // Office Life, июль 2023

[68] JYSK ликвидирует управляющую компанию в Беларуси // Office Life, июнь 2023

[69] Надежда Лазаревич встретилась с работниками метрополитена. Какая тема стала основной во время беседы // Минск Новости, июль 2023

[70] Первая компания из Беларуси начала экспорт зерна через порт оккупированного Мариуполя // Зеркало, июнь 2023

[71] Самопровозглашенная ДНР договорилась о сотрудничестве с холдингом «Амкодор» // Зеркало, 2023

[72] Самопровозглашенная ДНР и «Могилевлифтмаш» подписали соглашение о сотрудничестве // Зеркало, август 2023

[73] Соглашение об избежании двойного налогообложения разорвано с Украиной и одобрено с Зимбабве // Office Life, июль 2023

[74] Казахстан разрывает соглашение с Беларусью о конвертируемости курсов нацвалют // reform.by, август 2023

БЕЛАРУСЬ ПРОДОЛЖАЕТ ИСКАТЬ НОВЫЕ СПОСОБЫ ПОЛУЧЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ПОДДЕРЖКИ

Несмотря на проблемы с выделением российского «кредита на импортозамещение», о котором Александр Лукашенко говорил весной, первый транш всё же поступил этим летом и был успешно освоен. Посол Беларуси в России Дмитрий Крутой заявил, что Владимир Путин согласился на предоставление Беларуси низкой цены на газ в рамках долгосрочного контракта с «Газпромом» до 2031 года[75]. Ранее Беларусь хотела повысить тарифы на прокачку российской нефти, но российская «Транснефть» не согласилась с новыми ценами[76].

Премьер-министр Головченко заявил, что Беларусь готова приобрести бывший автозавод Volvo в России[77]. Учитывая, что в сфере автомобилестроения Беларусь так же, как и Россия, в последнее время занимается лишь сборкой китайских автомобилей, целью данного предложения видится возможность получить российский завод с большой скидкой, или же расчет состоит в получении потенциальных субсидий из российского бюджета под сборочное производство нового автомобиля.

Кроме того, Головченко заявил о намерении выпускать совместно с Россией легкомоторный самолет на территории Беларуси[78]. Как и в случаях с боевыми дронами, ноутбуками, электромобилями, мотоциклами и прочим, данным планам, скорее всего, не суждено сбыться. В лучшем случае совместное предприятие опять продемонстрирует некий произведенный в Китае самолет. Однако, процесс разработки и подготовки к выпуску союзного воздушного судна может восприниматься беларусской стороной как еще один вид субсидии.

---

[75] Крутой: для Беларуси до 2031 года будет действовать самая низкая цена на российский газ // SB.BY, июнь 2023

[76] Российская «Транснефть» не согласилась с увеличением тарифов на прокачку нефти Беларусью // reform.by, июнь 2023

[77] Белоруссия готова купить автозавод Volvo в Калуге // Интерфакс, июль 2023

[78] Беларусь и Россия начнут выпускать легкий двухмоторный самолет // Sputnik, июль 2023

4 УНУТРАНАЯ ЭКАНОМІКА

В отчетном периоде экономика Беларуси продолжила восстановительный рост, вместе с чем начали проявляться первые признаки перегрева экономики вследствие чрезмерного ее стимулирования. Несмотря на это, правительство и дальше придерживается мягкой монетарной политики при одновременном административном контроле над ценами. Остается заметным тренд на огосударствление экономики: власть бьет по частному бизнесу и помогает государственному.

ЭКОНОМИКА ПРОДОЛЖАЕТ ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЙ РОСТ, НО ВХОДИТ В ЗОНУ ПЕРЕГРЕВА

Летом 2023 года экономика Беларуси продолжила восстановительный рост на фоне применения государством стимулирующих мер. Темпы роста за летние месяцы увеличились по сравнению с весенними, сократив отставание относительно 2021 года. В мае, июне и июле темпы роста к соответствующим месяцам 2022 года составили 7,4%, 7,1% и 7,6% соответственно. Таким образом, отставание от 2021 года сократилось с 2,5%, фиксируемых весной, до примерно 1%. Дисбалансы, сопутствующие искусственному стимулированию экономики, также усилились за лето, а производимый ими импульс роста начал затухать: с учетом сезонных факторов в июле ВВП был примерно на 1% ниже, чем месяцем ранее.

Чрезмерное стимулирование экономики видно уже невооруженным глазом. В июне общая сумма наличных денег в обороте подскочила на 54% и составила 8,6 млрд рублей[79]. Складские запасы, достигшие локального исторического максимума в первом квартале 2023 года, начали понемногу уменьшаться, однако изменился их качественный состав: к «проблемным» товарам добавились пищевые, сложностей со сбытом которых ранее не было. По словам премьер-министра Романа Головченко, в июне складские запасы молочной продукции достигли в денежном эквиваленте 400 млн долларов. Рост реальных зарплат двукратно превышает рост ВВП, а на рынке труда наблюдается рекордный дефицит рабочей силы. С устранением сезонности, июльский ВВП хоть и был выше, чем год назад, оказался более чем на 1% ниже, чем в июне. Все эти факторы подводят к выводу, что текущий восстановительный рост экономики Беларуси является лишь частично устойчивым и впереди страну может ждать повышенная волатильность, продуцируемая дисбалансами монетарной системы и рынка труда.

Лидерами роста экономики стали отрасли-аутсайдеры 2022 года: обрабатывающая промышленность, строительство, торговля и транспорт. Темпы роста обрабатывающей промышленности в мае, июне и июле составили 14%, 16,6% и 14,2% соответственно. За столь позитивной статистикой в отрасли по-прежнему стоит успех в налаживании логистических цепочек для экспорта калийных удобрений, а также уникальная ситуация, в которой Беларусь выигрывает от ценовых ограничений в отношении российской нефти. Подробнее об этом мы писали в предыдущем выпуске Беларусского трекера перемен.

[79] В экономике – рекордный прирост «лишних» миллиардов рублей. С чем это может быть связано // Зеркало, июль 2023

Рисунок 1. Объем в 2023 в процентах к тому же месяцу в 2022

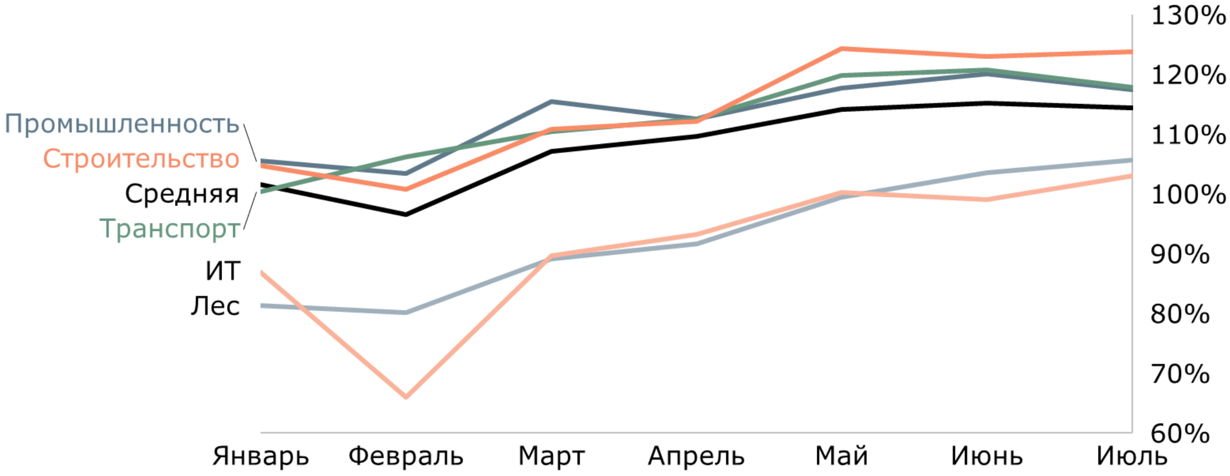

Сектор строительства, находившийся в депрессии с начала текущего кризиса, оживился в мае и продолжил показывать положительные результаты в июне и июле. Темпы роста к соответствующим месяцам прошлого года составили 20,1%, 13% и 13% соответственно. Сектор стал основным бенефициаром мягкой денежной политики благодаря комбинации сразу нескольких благоприятных факторов. Во-первых, поскольку этот сектор зависит от «долгих денег», его благосостояние напрямую связано со стоимостью кредита. Во-вторых, одним из побочных последствий санкций стало то, что у беларусов стало меньше вариантов для сохранения своих денег: из-за финансовых санкций и международной токсичности инвестиции в акции, хранение денег на иностранных счетах или даже вклады в долларах и евро на счетах в беларусских банках стали проблематичными. Эта нереализованная мотивация к сбережению, вкупе с дешевыми кредитами и растущими инфляционными ожиданиями, привела к увеличенному спросу на недвижимость. Так майские[80] и июньские[81] продажи квартир в Минске побили исторические рекорды, а стоимость за квадратный метр не снизилась, несмотря на отъезд из страны значительной части более обеспеченного населения. И, наконец, строительство служит традиционным каналом для правительств, стремящихся к нерыночной стимуляции ВВП.

Торговля показала рост на уровне 15,4% в мае, 13,5% в июне и 12,7% в июле, превысив свой довоенный уровень. Потребительский спрос, который большую часть прошлого года находился в депрессии, начал расти благодаря более мягким условиям кредитования и увеличению реальных заработных плат. В мае реальные заработные платы были на 14,2%, в июне на 15,2%, а в июле на 14,4% выше, чем в соответствующие месяцы 2022 года. Этот рост происходил на фоне продолжающегося дефицита на рынке труда[82]. Подробнее о демографических трендах в Беларуси мы писали в предыдущем выпуске Трекера.

В летние месяцы транспортный сектор показывал небольшой рост (примерно на 9% против 27% падения годом ранее). Объем грузоперевозок остается на 35% ниже уровня 2021 года. Пассажирские перевозки показывают рост, но его нельзя считать устойчивым. Пассажирские перевозки по железной дороге в Беларуси убыточны из-за чрезмерных субсидий, а

[80] В Минске зафиксирован исторический рекорд по покупке квартир // Office Life, июнь 2023

[81] Абсолютный рекорд за последние полтора года в Минске // Авангард Недвижимость, июль 2023

[82] В Беларуси – рост официальных безработных и рекордный дефицит работников. Как такое возможно // Зеркало, 2023

прибыльные авиаперевозки находятся под угрозой из-за санкций, наложенных США на Belavia[83].

Уже традиционный антилидер беларусской экономики – IT – занял стагнирующую траекторию на уровне минус 13%–15% относительно 2021 года. Формально падение сектора начало замедляться. В мае, июне и июле оно составило 18%, 15,8% и 5,6% соответственно, но всё дело в том, что июль 2022 года так же являлся первым месяцем падения добавленной стоимости сектора в недавней истории Беларуси. Если же сравнивать не с 2022, а с 2021 годом, то соответствующее падение будет составлять 12,9%, 14,7% и 13,9%. В августе символический последний гвоздь в гроб прогрессивного и независимого имиджа беларусской ИТ-индустрии был забит с назначением бывшего пресс-секретаря КГБ на должность руководителя Парка высоких технологий (ПВТ)[84]. В ближайшие месяцы мы скорее всего увидим медленный разворот тренда в IT. Начнется рост относительно дна 2022 года, а постепенно и восстановление сектора к уровням 2021 года. Но из-за уменьшающейся доли сектора в экономике, прежнего вклада в общие темпы роста ВВП ожидать уже не приходится[85].

ПРАВИТЕЛЬСТВО ПРОВОДИТ МЯГКУЮ МОНЕТАРНУЮ ПОЛИТИКУ, ОДНОВРЕМЕННО СДЕРЖИВАЯ ИНФЛЯЦИЮ

Вдобавок к рекордному росту реальных зарплат, беларусы берут всё больше кредитов. В июне[86] граждане установили очередной рекорд по долгам перед банками, только чтобы побить его в июле[87]. На этом фоне резко повысился объем наличных денег в обращении: за первое полугодие рост этого показателя составил 24,4%[88], а отдельно за июнь – 54%[89]. В конце июня Александр Лукашенко решил ещё больше расширить мандат Банка развития, и теперь он может не только напрямую финансировать предприятия, но и выдавать банковские гарантии для кредитования в коммерческих банках[90]. В рамках своей основной деятельности главный проводник государственных инвестиций за первые полгода профинансировал проекты бюджетом в 1,2 млрд рублей, практически удвоив соответствующий показатель за тот же период 2022 года[91]. В конце августа Минфин провел дебютное размещение беларусских облигаций в юанях, правда размещение на общую сумму, эквивалентную 30 млн долларов, произошло на беларусской валютно-фондовой бирже[92] – произвести размещение на китайской бирже так и не получилось из-за слишком низкого суверенного рейтинга Беларуси.

Из-за увеличения количества средств в распоряжении бизнеса и домохозяйств, а также ввиду налаживания механизмов параллельного импорта, спрос на иностранные товары начал расти опережающими темпами. Это довольно стандартный эффект для Беларуси, нечто подобное наблюдалось и в предыдущие эпизоды искусственной накачки экономики деньгами. Суть этого эффекта заключается в том, что при наличии возможности беларусы начинают в большей пропорции приобретать иностранные товары и услуги, тогда как при уменьшении доходов домохозяйства заменяют потребление более дорогих импортных товаров потреблением более дешевых отечественных. Так, за первое полугодие, при росте экспорта на

---

[83] США ввели санкции против авиакомпании «Белавиа» и Минского завода гражданской авиации. Под ограничения попал самолет правительства Беларуси // Настоящее Время, август 2023

[84] В ПВТ – новый руководитель. Работал в КГБ, МИДе, ИАЦ, «Белтелекоме» // dev.BY, август 2023

[85] Доля IT-сектора в экономике Беларуси снизилась до 4,7% // Office Life, август 2023

[86] Жизнь взаймы. Белорусы установили очередной рекорд по банковским долгам // Зеркало, июнь 2023

[87] Долги белорусов перед банками достигли исторического максимума // Точка, июль 2023

[88] Наличных в обороте стало больше на четверть. что это значит? // Office Life, июль 2023

[89] В экономике – рекордный прирост «лишних» миллиардов рублей. С чем это может быть связано // Зеркало, июль 2023

[90] Лукашенко расширил задачи «Банка развития» // reform.by, июль 2023

[91] Банк развития в I полугодии профинансировал проекты почти на Br1,2 млрд // Белта, август 2023

[92] Минфин разместил гособлигации в китайских юанях. Вот какой был спрос // Зеркало, август 2023

12,4% (до 19,4 млрд долларов), импорт вырос на 22,6%, (до 21 млрд долларов)[93]. Если в предыдущие годы отрицательное сальдо торговли товарами обычно компенсировалось положительным сальдо торговли услугами, то в настоящий момент ситуация выглядит более тревожной, так как главными аутсайдерами экономического восстановления являются именно сектора услуг – транспорт и IT.

Свое развитие летом получила и сюжетная линия, касающаяся беларусского госдолга. Министерство финансов продолжает настаивать на том, что Беларусь не находится в состоянии ограниченного дефолта по своим еврооблигациям. В подтверждение своей позиции в июне и августе Минфин вновь «выплатил» купоны по еврооблигациям в рублях[94][95]. Некоторые российские держатели беларусских еврооблигаций, ранее пытавшиеся, поверив беларусским чиновникам, забрать причитающиеся им средства со счета в Беларусбанке и потерпевшие крах[96], на этот раз обратились в российский суд[97]. Перспектива того, что суд в Москве решит предпочесть интересы российских граждан имиджу и интересам последнего союзника России, выглядит сомнительной, как и вероятность того, что даже в случае положительного вердикта Минск к нему прислушается, ведь речь идет о 500 млн долларов. Возможно, совершая все эти действия российские инвесторы рассчитывают на компенсацию от российского же правительства.

Несмотря на активную эмиссию, инфляция оставалась низкой во втором квартале, а в июне годовой эквивалент повышения цен достиг исторически низкого уровня в 2,9%[98]. Согласно заявлениям Национального банка, этот результат был частично достигнут благодаря укреплению беларусского рубля по отношению к российскому и замедлению инфляции в России, а также частично за счет действующего административного контроля над ценами[99]. По данным Национального банка, административный контроль над ценами продолжал сдерживать инфляцию в первом и втором кварталах 2023 года. Это признание противоречит предыдущей позиции Центрального банка, согласно которой административное регулирование было предназначено для сглаживания временных шоков и не должно было влиять на формирование цен в среднесрочной перспективе. Согласно данным Национального банка, инфляционный навес – то есть разница между инфляцией без административного регулирования цен и фактической инфляцией – увеличился до 5,6 п.п. ко второму кварталу. С учетом этого кажется вероятным, что инфляция начнет расти позже в этом году, хотя размер возможного скачка сложно оценить, так как он зависит от действий Национального банка. Согласно прогнозам, по итогам года инфляция разгонится, но всё еще будет оставаться вдали от своих исторических максимумов. По оценке аналитиков BEROC, по итогам года инфляция будет находится в диапазоне 5%–7%[100]; согласно обновленному в июне прогнозу ЕАБР, она составит 7,8%[101]; Всемирный Банк прогнозирует уровень в 11%[102]. Сам Национальный банк Беларуси ожидает рост годовой инфляции до уровня в 6%–7%[103].

---

93 Во внешней торговле набирает обороты проблема с импортом // Зеркало, август 2023

94 Минфин заплатил обязательства по евробондам в рублях. Деньги остались в Беларуси // Зеркало, август 2023

95 Минфин Беларуси выплатил доход по еврооблигациям в рублях // reform.by, июнь 2023

96 Батька облигация: Российские инвесторы не могут получить выплаты по белорусским госбондам // Коммерсантъ, март 2023

97 Суд в Москве впервые рассмотрит иск из-за выплат по евробондам Белоруссии // РБК, июль 2023

98 Индекс потребительских цен в Беларуси вышел на исторический минимум // Федерация профсоюзов Беларуси, июль 2023

99 Почему в Беларуси замедлилась инфляция – рассказал Нацбанк // Myfin, июль 2023

100 Мониторинг экономики Беларуси: тенденции, настроения и ожидания // Beroc, июль 2023

101 ЕАБР уточнил прогноз по инфляции для Беларуси на 2023 год // Onliner, июнь 2023

102 Прогноз по инфляции-2023. Как отрегулируют цены на лекарства, мобильную связь и топливо // ilex, апрель 2023

103 Инфляция в Беларуси может снизиться до 7-8% к концу 2023-го. Прогноз на экономику озвучил глава Нацбанка // СТВ, апрель 2023

Министерство торговли, несмотря на признание проблем в регулировании цен, всё еще не склонно отказываться от этой практики. Вместо этого министерство планирует разработать новый механизм к концу года[104]. Глобальная практика показывает, что контроль над ценами является гораздо более сложной задачей, чем это может показаться на первый взгляд, поэтому маловероятно, что беларусские чиновники смогут разработать устойчивый и хорошо функционирующий механизм в обозримом будущем. Вопреки всем сложностям, интерес государства к контролю над ценами продолжает расти. С 1 ноября правительство планирует начать регулировать цены на стоматологические услуги, а также было решено закрепить цены на дрова и торф для населения[105][106].

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ РАСТЕТ, ПРОСТРАНСТВО ДЛЯ ЧАСТНОГО БИЗНЕСА СУЖАЕТСЯ

Несмотря на то, что принятие закона, ограничивающего многие виды деятельности для ИП, отложили на осень[107], в отчетный период многие виды бизнеса столкнулись с запрещающим госрегулированием. В июле закончился срок, в течение которого агроусадьбы – некогда излюбленный вид бизнеса Александра Лукашенко – должны были пройти дополнительную регистрацию. В итоге сделать это смогла лишь половина из существующих в стране предприятий этого типа[108]. Дополнительную сертификацию хотят ввести и для гостиниц[109].

У государственных предприятий дела обстоят лучше. Правительство дало гарантии погашения кредита хронически убыточному госпредприятию «Белорусские обои», принадлежащему «Беларусбанку»[110]. Крупные беларусские предприятия отчитались о том, что уже освоили первый транш российского кредита «на импортозамещение»[111]. «Белоруснефть» планирует построить завод по производству фракционного песка в Брестской области[112]. А беларусско-китайский завод «БелДжи» планирует в этом году произвести 9,5 тысяч автомобилей – в два раза больше, чем годом ранее[113].

Производители беларусского калия столкнулись с проблемами и сразу же начали решать их за счет государства. Дело в том, что новые логистические цепочки, которые удалось наладить после того, как Литва запретила перевозку беларусского калия через свою территорию, обходятся гораздо дороже перевозок через порт Клайпеды. В период высоких цен на калий производитель мог себе позволить уменьшение прибыльности отгрузок, но сейчас, когда мировые цены на удобрения практически вернулись к своим довоенным значениям, возить калий в Китай по железной дороге становится невыгодно[114]. Проблемы дебиторской задолженности «Беларуськалия» было решено переложить на коммерческие банки[115], а тем

---

104 Глава МАРТ – о ситуации на потребительском рынке, инфляции и росте продаж отечественных товаров // SB.BY, август 2023

105 В Беларуси вводится регулирование тарифов на все виды стоматологических услуг // Министерство здравоохранения Республики Беларусь, июль 2023

106 В Беларуси решили зафиксировать цены на древесные гранулы для населения – как на дрова и торфобрикет // Зеркало, июль 2023

107 ИП продлили жизнь: закон о переходе в юрлица парламент доработает осенью // Office Life, июнь 2023

108 Чуть более половины агроэкоусадеб прошли перерегистрацию в исполкомах – есть ли сложности // SB.BY, июль 2023

109 Чиновники решили взяться за гостиницы, для них разработали новое требование // Зеркало, август 2023

110 Беларусбанк получил гарантии правительства на погашение кредита «белорусских обоев» // Office Life, июль 2023

111 В Беларуси освоили на импортозамещение 900 млн рублей из российского кредита // Еврорадио, июль 2023

112 «Белоруснефть» построит завод по производству фракционного песка в Брестской области // Белта, июнь 2023

113 «БЕЛДЖИ» планирует вдвое увеличить объем реализации авто на внутренний рынок // Белорусы и рынок, июнь 2023

114 Белорусский калий попал в ловушку низких цен // Белорусы и рынок, июль 2023

115 Проблему «долгих» расчетов с «Беларуськалия» переложат на банки // Sputnik, июль 2023

временем правительству остается надеяться на лоббирование снятий калийных санкций южноевропейскими странами.

5 ДЫНАМІКА ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ

Грамадская думка ў Беларусі застаецца палярызаванай. Сегменты праціўнікаў і прыхільнікаў дзеючай улады па-ранейшаму маюць супрацьлеглае бачанне палітыка-эканамічнай сітуацыі ў краіне, знешняй палітыцы і вайны Расіі супраць Украіны. Трывае вялікі ўзровень непрыняцця пазіцый адзін аднаго. Што тычыцца дынамікі, на працягу справаздачнага перыяду спыніўся павольны рост колькасці тых, хто давярае рэжыму, які фіксаваўся зімой і вясной. Вынікі апытання таксама паказваюць, што размяшчэнне ядзернай зброі і групы Вагнера ў Беларусі не сустрэла разумення ў грамадскай думцы: нават сярод зацятых прыхільнікаў дзяржавы такія крокі ўхваляюць менш за палову.

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ВЫНІКАЎ АПЫТАННЯ

Наша даследаванне праводзіцца на базе анлайн-панэлі[116]. Гэта азначае, што размеркаванні адказаў у нашай выбарцы могуць значна адрозніваецца ад размеркаванняў адказаў сярод беларусаў. Выбарка схільная да шэрага зрухаў – на гэта ўплывае і opt-in bias («эфект самаадбору»), і склад выбаркі, што адрозніваецца ад генеральнай сукупнасці (усіх беларусаў).

Што наша даследаванне **паказвае**?

- Дынаміку грамадскай думкі. Мы адсочваем дынаміку ў адказах паміж квартальнымі замерамі і інтэрпрэтуем гэтую дынаміку як індыкатар змен у грамадскай думцы па розных пытаннях. Напрыклад, калі мы бачым, што прыязнае стаўленне да ідэі размяшчэння расійскай ядзернай зброі на тэрыторыі Беларусі змянілася на ±5 адсоткавых пунктаў, мы можам казаць пра пэўныя змены ў стаўленні да праблемы. Калі ж мы бачым розніцу ў ±15 а.п., можна казаць пра досыць сур’ёзныя змены ў стаўленні, і г.д.
- Адрозненні паміж сегментамі грамадства. Мы добра бачым структуру меркаванняў унутры кожнага з сегментаў грамадства, якія даследуем. Напрыклад, мы добра разумеем, як звязаны давер да дзяржаўных інстытутаў са стаўленнем да групы «Вагнера» ці з ацэнкамі палітычна-эканамічнай сітуацыі ў краіне, і г.д.

Чаго наша даследаванне **не паказвае**?

Дакладнага памеру сегментаў і агульнага размеркавання думак у грамадстве ў цэлым. Мы не можам напэўна ведаць, колькі ў беларускім грамадстве людзей, схільных да даверу ці недаверу рэжыму, ці колькі людзей, што падтрымліваюць Расію ці Украіну ў вайне. Мы адмыслова

[116] Каб зразумець спецыфіку нашага (пачынаючы з чацвёртага выпуску) падыходу да пабудовы выбаркі і пераўзважвання вынікаў, варта растлумачыць, як функцыянуюць анлайн-панэлі. Анлайн-панэль – гэта сэрвіс, які рэкрутуе беларусаў у інтэрнэце для ўдзелу ў апытаннях. Рэкрутынг у анлайн-панэль праводзіцца праз размяшчэнне рэкламы ў сеціве – у сэрвісах Google, Yandex, OK, VK, Facebook і інш., а таксама з дапамогай метаду «снежнага кома». Анлайн-панэль набірае 70–100 тысяч удзельнікаў. Гэтыя людзі пасля рэгістрацыі ў панэлі атрымліваюць запрашэнні да ўдзелу ў розных даследаваннях.

Штомесяц рэкрутуецца каля 750 удзельнікаў, большая частка з іх перастаюць быць актыўнымі панэлістамі на працягу 6 месяцаў (каля 15% захоўваюць актыўнасць).

Пачынаючы з чацвёртага выпуску, логіка апытанняў Беларускага трэкеру перамен наступная: значныя змены ці трэнды ў грамадстве адбіваюцца на масіве ў 70–100 тысяч удзельнікаў, такім чынам, выпадковы адбор невялікай выбаркі ў 1000 рэспандэнтаў і ўзважванне выбаркі па структуры анлайн– панэлі таксама адлюструюць гэтыя змены.

Таксама раней, да чацвёртага выпуску, выбарка апытанняў Беларускага трэкеру перамен была пабудавана на квотнай аснове, што магло ўносіць пэўныя скажэнні ў дынаміку. Напрыклад, калі мужчына ва ўзросце 18–24 гадоў адгукнуўся на запрашэнне паўдзельнічаць у даследаванні пасля таго, як мы ўжо набралі патрэбную нам колькасць мужчын такога ўзросту, то ён не ўдзельнічаў у апытанні.

пазбягаем згадвання працэнтаў размеркавання па розных пытаннях па выбарцы ў цэлым, таму што гэтыя працэнты, трапляючы, напрыклад, у медыя, могуць спрыяць памылковаму разуменню сацыяльнай карціны ў беларускім грамадстве.

САЦЫЯЛЬНАЕ СУПРАЦЬСТАЯННЕ: ДЫНАМІКА ПАМЕРАЎ КАНФЛІКТУЮЧЫХ СЕГМЕНТАЎ ВЫЙШЛА НА ПЛАТО

Цягам трэцяга квартала 2023 года памеры груп сацыяльнага канфлікту не змяніліся. На Малюнку 2 бачна, што агрэгаваны сегмент **Схільных да даверу**[117] да дзеючай улады паменшыўся на 4 а.п., што ў статыстычным сэнсе азначае адсутнасць істотных змен. Магчыма, гэта выпадковае хістанне, а не пачатак трэнду на змяншэнне даверу, сітуацыю зможа праясніць наступны замер. На дадзены момант дакладна можна сказаць, што трэнд на рост даверу да рэжыму спыніўся.

Малюнак 2. Змена долі агрэгаванага сегмента Схільных да даверу адносна папярэдняга замеру (у адсоткавых пунктах)

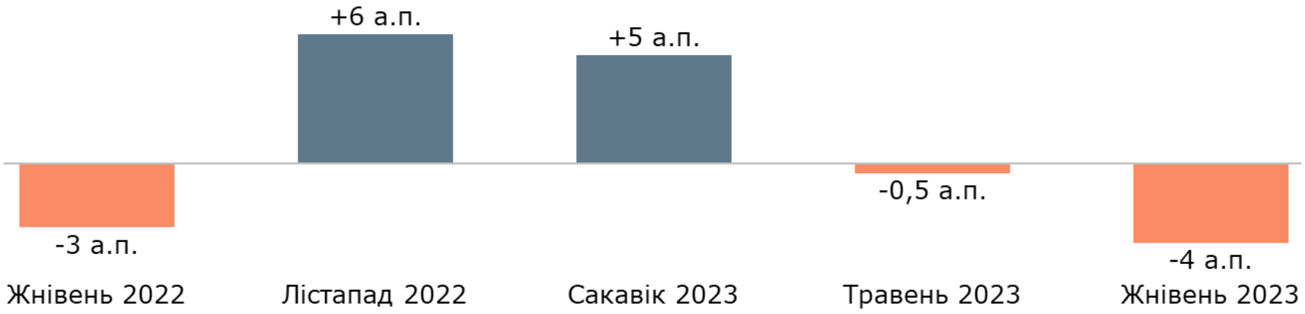

На малюнку адлюстравана розніца паміж доляй Схільных да даверу ў пазначаным месяцы і іх доляй у папярэдні замер. Напрыклад, у жніўні 2022 г. сегмент зменшыўся на 3 а.п. у параўнанні з траўнем 2022 г., а ў лістападзе 2022 г. павялічыўся на 6 а.п. у параўнанні з лістападам 2022 г.

Такім чынам, дынаміка памераў палітычных сегментаў выйшла на ўстойлівае плато. Доля **Схільных да даверу** да ўлады вырасла на некалькі адсоткаў з лета 2022 года па сакавік 2023 года, але з сакавіка па жнівень памеры сегментаў застаюцца нязменнымі.

Гэтая дынаміка змен у памерах Сегментаў сацыяльнага канфлікту наўпрост суадносіцца з дынамікай ацэнак агульнай палітычна-эканамічнай сітуацыі ў краіне. Індэкс сацыяльнага настрою[118] таксама павялічваўся з лета 2022 года па сакавік 2023 года, пасля гэтага яго значэнне замацавалася (Малюнак 3). Такім чынам, дынаміка Індэкса сацыяльнага настрою паўтарае дынаміку ССК.

[117] Сегменты сацыяльнага канфлікту (ССК) мы вылучаем матэматычна на падставе даверу да шэрага праўладных суб'ектаў і тых, што, наадварот, ім апаніруюць: міліцыі, КДБ, узброеным сілам, дзяржаўным і недзяржаўным СМІ, палітвязням, праціўнікам і прыхільнікам дзеючай улады і інш. Ступень даверу замяраецца па чатырохбальнай шкале Лайкерта. Для сегментацыі мы выкарыстоўваем працэдуру кластэрнага аналізу. У выніку атрымліваюцца чатыры сегменты па даверы да дзеючай улады: Зацятыя прыхільнікі, Схільныя давяраць, Схільныя не давяраць і Зацятыя праціўнікі. Агрэгаваным сегментам Схільных да даверу мы называем суму Зацятых прыхільнікаў і Схільных давяраць рэжыму.

[118] Каб адсочваць дынаміку ацэнак палітычна-эканамічнай сітуацыі ў краіне, мы выкарыстоўваем Індэкс сацыяльнага настрою (ІСН). Гэты індэкс складаецца з чатырох паказчыкаў:
- Індэкс становішча сям'і (ІС), які адлюстроўвае суб'ектыўныя ацэнкі эмацыянальнага і матэрыяльнага становішча сем'яў рэспандэнтаў;
- Індэкс дабрабыту краіны (ІД), які аб'ядноўвае агульныя ацэнкі эканамічнай і палітычнай сітуацыі ў краіне;
- Індэкс чаканняў (ІЧ) адлюстроўвае ўспрыманне рэспандэнтамі сваёй бліжэйшай будучыні і будучыні краіны;
- Індэкс ацэнкі ўлады (ІУ) паказвае ступень адабрэння дзеянняў дзяржавы.

Малюнак 3. Дынаміка Індэкса сацыяльнага настрою, шкала ад 1 да 200

Дадзеныя за ўсе перыяды пераўзважаны згодна са структурай анлайн-панэлі. Таму графік не адлюстроўвае рэальныя значэнні індэкса для беларускага грамадства, але паказвае змены: павелічэнні і паніжэнні ў ацэнках сітуацыі.

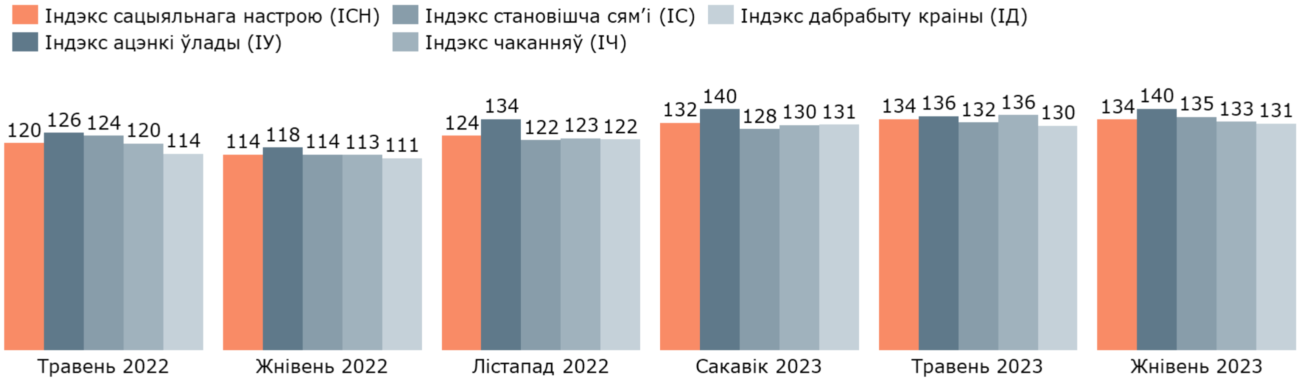

Паміж лістападам 2022 г. і сакавіком 2023 г. быў зменены метад збору дадзеных.

Пры гэтым агульная дынаміка Індэкса адрозніваецца ад яго дынамікі ўнутры сегментаў сацыяльнага канфлікту.

Так, **Схільныя давяраць** і **Схільныя не давяраць** па ІСН паказваюць хвалепадобную дынаміку: больш высокія адзнакі змяняюцца больш нізкімі без выразнага трэнду. Пры гэтым памер сегмента **Схільных не давяраць** за апошні квартал узрос. Прычынай росту могуць быць два фактары:

- Дэпалітызацыя часткі сегмента **Зацятых праціўнікаў**. Ва ўмовах рэпрэсій і інфармацыйнай ізаляцыі няцяжка ўявіць сабе сітуацыю, у якой людзі вырашаюць скараціць спажыванне навалснога кантэнту, звязанага з парадкам дня ў дэмсілах ці з ваеннай тэматыкай. Улічваючы, што медыяспажыванне скарэляванае з успыманнем вастрыні сацыяльнага канфлікту ў дзяржаве і спалучанае з эмацыянальным высілкам, гэтыя людзі пачынаюць даваць больш няпэўныя адказы на пытанні, датычныя даверу да рэжымных інстытуцый ці груп, з імі звязаных.

- Парушэнне антываеннага кансэнсусу з боку дзяржавы. У ранейшых выпусках Беларускага трэкеру перамен мы пісалі пра магчымыя наступствы рашэнняў, якія ўцягвалі б Беларусь у вайну. Размяшчэнне ў краіне групы «Вагнер» і расійскай ядзернай зброі магло негатыўна паўплываць на частку **Схільных давяраць** і нават **Зацятых прыхільнікаў**. У падраздзеле 5.5 падрабязней разглядаецца хутчэй адмоўнае стаўленне беларусаў да размяшчэння ў краіне ПВК «Вагнер».

Калі ў наступным квартале мы пабачым той самы памер сегмента, гэта будзе пацвярджэннем трэнду.

Успрыманне сітуацыі ў краіне **Зацятымі прыхільнікамі** ўлады нязначна, але трывала робіцца больш пазітыўным. Гэта можа быць звязана з заніжанымі ацэнкамі сітуацыі на пачатку расійска-ўкраінскай вайны, калі прадчуваўся крызіс. З цягам часу станавілася зразумела, што пагаршэнні не такія драматычныя. Так, рэчаіснасць аказалася лепшай за чаканні, таму ацэнка сітуацыі паступова паляпшалася. Падобныя тэндэнцыі фіксуюцца і ў Індэксе карыстальніцкай упэўненасці BEROC[119].

Добрыя ацэнкі сітуацыі ў краіне вынікаюць і з устойлівага памеру сегмента **Зацятых прыхільнікаў** на працягу ўсіх замераў. Больш чым за год з лета 2022 года рэжым сваімі

---

[119] Мониторинг экономики Беларуси: тенденции, настроения и ожидания // BEROC, июнь 2023

дзеяннямі не здолеў павялічыць, але і не страціў значнай колькасці перакананых прыхільнікаў.

З боку **Зацятых праціўнікаў** таксама назіраўся трэнд на паляпшэнне ацэнак са жніўня 2022 года па травень 2023 года, які цяпер, аднак, спыніўся. Разам з тым назіраецца трывалае памяншэнне долі гэтага сегмента ў выбарцы. Гэта сведчыць аб павольным змяншэнні ядра незадаволеных. Такая тэндэнцыя працягваецца з 2021 года, калі, напрыклад, даследчыкі Chatham House таксама фіксавалі[120] невялікае змяншэнне ядра пратэсту з лета 2021 па лістапад 2021.

Такім чынам, плато ў даверы да рэжыму і ў ацэнках палітычна-эканамічнай сітуацыі ў краіне дасягаецца за кошт спынення росту задаволенасці прамежкавых сегментаў і праціўнікаў дзеючай улады. Насуперак гэтай дынаміцы, ядро прыхільнікаў рэжыму захоўвае свой памер, а ацэнка ім сітуацыі ў краіне робіцца больш пазітыўнай.

Разам з тым, выхад на плато ў дынаміцы памераў палітычных сегментаў не азначае паслаблення вастрыні сацыяльнага канфлікту. У справаздачны перыяд «адносіны» паміж бакамі канфлікту заставаліся амаль нязменнымі (Малюнак 4). **Зацятыя праціўнікі** і **Зацятыя прыхільнікі** выказваюць максімальнае непрыняцце адзін аднаго: большасць у кожным сегменце палічыла б за лепшае ўвогуле не бачыць сваіх супернікаў у Беларусі.

Малюнак 4. Узровень сацыяльнай дыстанцыі паміж сегментамі сацыяльнага канфлікту ў адносінах адзін да аднаго і да «людзей па-за палітыкай» (шкала ад 1 да 7, дзе 7 – «найбольшае непрыняцце»[121])

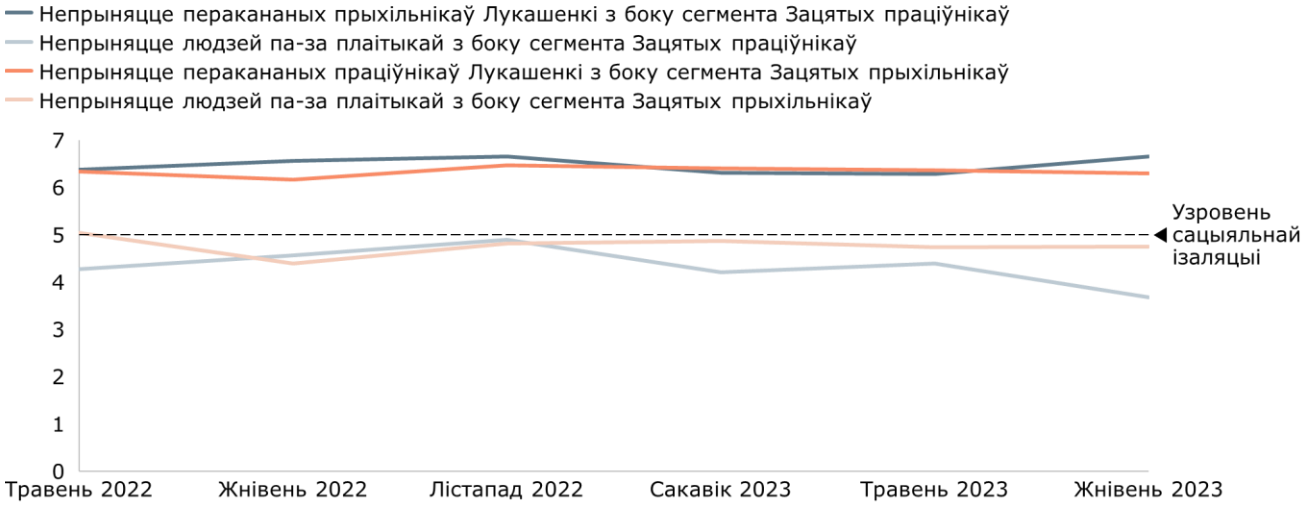

Ацаніце, наколькі блізкія адносіны з прадстаўнікамі розных груп альбо нацыянальнасцяў прымальныя для Вас асабіста. Скончыце выказванне: Я нічога не маю супраць таго, каб прадстаўнікі дадзенай групы...
1 – былі блізкімі чальцамі маёй сям'і, 2 – былі маімі сваякамі, 3 – былі маімі сябрамі, 4 – былі маімі калегамі, 5 – былі маімі суседзямі, 6 – жылі са мной у адным горадзе, 7 – пажадаў бы не бачыць у маёй краіне.

Пра высокую інтэнсіўнасць канфлікту на ўзроўні ідэнтычнасці таксама сведчыць значнае непрыняцце бакамі канфлікту людзей па-за палітыкай. Паказнік сацыяльнай дыстанцыі ў адносінах да такіх людзей мае значэнне блізкае да ўзроўню сацыяльнай ізаляцыі, а, значыць, палітычнае вымярэнне застаецца важнай часткай жыцця. Пры гэтым на працягу 2023 года непрыняцце людзей па-за палітыкай з боку **Зацятых праціўнікаў** паволі зніжаецца. Верагодна, гэта звязана з фактам, што непасрэдна ў атачэнні такіх людзей ёсць тыя, хто становяцца больш

[120] Взгляды беларусов на политический кризис // Chatham House, ноябрь 2021

[121] Для замеру ўзроўню непрыняцця мы выкарыстоўвалі шкалу Багардуса. Яна замярае ўзровень сацыяльнай дыстанцыі па шкале ад 1 да 7, дзе 1 – максімальнае прыняцце («гатовыя бачыць чальцамі сваёй сям'і»), а 7 – масімальнае непрыняцце («не жадаюць бачыць у краіне»).

нейтральнымі ў сваіх поглядах пад ціскам абставін. Мы інтэрпрэтуем такую дынаміку як дадатковы паказнік пэўнай дэпалітызацыі часткі сегменту **Зацятых праціўнікаў**: калі яны гатовыя больш прыязна ставіцца да апалітычных людзей, яны пакідаюць магчымым шлях дэпалітызацыі і для саміх сябе.

Захаванне максімальнага ўзроўню ўзаемнага непрыняцця паміж «зацятымі» сегментамі абумоўлена нявырашанасцю сацыяльна-палітычных супярэчнасцяў, на якіх базуецца супрацьстаянне.

Больш за тое, як паказваюць іншыя даследаванні, за расколам паміж беларускім грамадствам і дзяржавай стаяць глыбокія адрозненні ў каштоўнасцях[122], поглядах на месца Беларусі ў міжнародных адносінах, а таксама на гісторыю і нацыянальную ідэнтычнасць[123].

Ідэнтычнасную (прынамсі ў палітычным сэнсе) сутнасць канфлікту можна добра пабачыць, калі спытаць беларусаў пра іх стаўленне да дзяржавы (Малюнак 5).

Малюнак 5. Успрыманне дзяржавы сярод сегментаў сацыяльнага канфлікту

Якое з гэтых выказванняў пра беларускую дзяржаву найбольш адпавядае вашаму меркаванню?

Мы бачым, што **Схільныя не давяраць** не ўспрымаюць Беларусь як сваю дзяржаву. Улічваючы, што дзяржава фактычна з'яўляецца ініцыятарам сацыяльнага канфлікту, дызасацыяцыя з ёй з'яўляецца важнай рысай у ідэнтычнасці многіх беларусаў.

[122] Гл., напрыклад, каштоўнасныя адрозненні паміж аўдыторыямі дзяржаўных і незалежных медыя ў даследаванні Отношение беларусов к войне и ценностные ориентации // Chatham House, март 2023 альбо Многофакторная структура белорусского общества // Belarusian Analytical Workroom, июль 2023

[123] Комплексная сувязь пазіцыі ва ўнутрыпалітычным канфлікце са знешнепалітычнымі перавагамі і ўспрыманнем нацыянальнай ідэнтычнасці аналізуецца ў даследаванні Белорусская национальная идентичность в 2022 году // Филипп Биканов, декабрь 2022.

Табліца 1. Прыблізная доля людзей, якія, на думку беларусаў, (не) падтрымліваюць дзеючую ўладу, па сегментах сацыяльнага канфлікту[124]

Групы людзей, пра прыблізную долю якой мы спыталіся ў рэспандэнтаў	На думку Зацятых прыхільнікаў	На думку Схільных давяраць	На думку Схільных не давяраць	На думку Зацятых праціўнікаў
Людзі, якія з’яўляюцца прыхільнікамі дзеючай улады	80%	68%	46%	26%
Людзі, якія НЕ з’яўляюцца прыхільнікамі дзеючай улады	17%	32%	54%	73%

На ваш погляд, якая частка насельніцтва Беларусі з’яўляецца прыхільнікамі дзеючай улады?
На ваш погляд, якая частка насельніцтва Беларусі не з’яўляецца прыхільнікамі дзеючай улады?

Мяркуючы па выніках апытання, **Зацятыя праціўнікі** думаюць, што значная большасць грамадзян не падтрымлівае дзеючую ўладу; яна ўспрымае рэжым як «іншароднае цела», якое не можа рэпрэзентаваць грамадскую думку ў краіне. У той жа час **Зацятыя прыхільнікі** і **Схільныя давяраць** у значнай большасці лічаць дзяржаву абаронцам іх інтэрэсаў, а апанентаў улады лічаць маргінальнай меншасцю.

РАСІЙСКА-ЎКРАІНСКАЯ ВАЙНА Ў КАНТЭКСЦЕ САЦЫЯЛЬНАГА КАНФЛІКТУ: ПАМІЖ КАМНЕМ СПАТЫКНЕННЯ І ЎСЕАГУЛЬНЫМ КАНСЭНСУСАМ

Сегментам сацыяльнага канфлікту па-ранейшаму характэрнае супрацьлеглае ўспрыманне вайны. Так, **Зацятыя прыхільнікі** дзеючай улады больш за ўсіх падтрымліваюць Расію і часцей за ўсіх лічаць, што яна перамагае. **Зацятыя праціўнікі** рэжыму, наадварот, часцей падтрымліваюць Украіну і лічаць, што перамагае яна (Табліца 2).

Табліца 2. Успрыманне расійска-ўкраінскай вайны сегментамі сацыяльнага канфлікту

↓↑ Статыстычна значныя змены ў параўнанні з траўнем 2023 унутры сегмента

Значна больш, чым сярод іншых сегментаў

		Зацятыя прыхіль-нікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціўні-кі
З 24 лютага 2022 года ідзе расійска-ўкраінская вайна. Якое з трох сцверджанняў пра армію Беларусі найбольш адпавядае вашаму меркаванню?	Павінна прыняць удзел у вайне на баку Украіны	0,3%	1%	1%	9%
	Павінна прыняць удзел у вайне на баку Расіі	15%	↓ 4%	3%	0%
	Не павінна прымаць удзел у вайне ні на адным з бакоў	84%	↑ 95%	96%	↑ 91%
Як вы лічыце, які з бакоў на дадзены момант перамагае ў	Перамагае Украіна	1%	1%	↓ 6%	48%

[124] Пытанні былі зададзеныя незалежна адно ад аднаго, таму сума долей можа не даваць 100%

		Зацятыя прыхільнікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціўнікі
расійска-украінскай вайне?	Перамагае Расія	54%	39%	14%	4%
	Знаходзяцца прыкладна ў роўнай пазіцыі	8%	8%	21%	20%
	Цяжка адказаць	37%	53%	↑59%	↑27%
Ці згодныя вы з наступным выказваннем: «Расія зрабіла памылку, распачаўшы ваенныя дзеянні ва Украіне ў 2022 годзе»?	Цалкам не згодны(ая)	34%	16%	10%	4%
	Хутчэй не згодны(ая)	↑47%	43%	21%	3%
	Хутчэй згодны(ая)	14%	34%	37%	13%
	Цалкам згодны(ая)	5%	7%	33%	81%
У новай фазе баявых дзеянняў ва Украіне, што пачалася 24 лютага 2022 года, вы хутчэй падтрымліваеце Украіну ці Расію? Ці ні адну з краін у поўнай ступені?	Хутчэй Украіну	1%	1%	17%	69%
	Хутчэй Расію	60%	44%	11%	↓0,3%
	Ні адну з іх у поўнай ступені	19%	26%	42%	22%
	Цяжка адказаць	20%	↑29%	30%	8%

Пры гэтым на пытанне, ці зрабіла Расія памылку, распачаўшы вайну 24 лютага 2022 года, **Зацятыя прыхільнікі** ўлады адказваюць менш адназначна, у той час як **Зацятыя праціўнікі** цалкам згодныя, што гэта было памылкай (Табліца 2). Гэта можа сведчыць пра розную прыроду падтрымкі ў дадзеных групах. То-бок прыхільнікі рэжыму падтрымліваюць Расію, хаця і сумняюцца, ці не было рашэнне аб уварванні памылкай, у той час як праціўнікі маюць больш паслядоўнае меркаванне, асуджаючы Расію як у самім рашэнні, так і ў бягучай сітуацыі. У сувязі з гэтым пазіцыя праціўнікаў дзеянняў Расіі можа быць больш трывалай, таму што ім не прыходзіцца пераадольваць сумневы і супярэчнасці.

У параўнанні з папярэднім замерам значных змен ва ўспрыманні вайны няма. **Схільныя не давяраць** і **Зацятыя праціўнікі** пачалі на некалькі адсоткаў часцей пазначаць «цяжка адказаць» у пытанні пра бок, які перамагае (Табліца 2), але гэта невялікія змены, таму пра дынаміку пакуль казаць рана.

Нягледзячы на факт, што стаўленне да вайны застаецца адной з кантраверсійных тэм для бакоў сацыяльнага канфлікту, існуе тое, што іх аб'ядноўвае, – антываенны кансэнсус. Пад ім мы маем на ўвазе непрынянцце ідэі прамога ўмяшання беларускага войска ў канфлікт. Так, пераважная большасць рэспандэнтаў ва ўсіх сегментах адказвае, што армія Беларусі не павінна прымаць удзел у вайне. У параўнанні з мінулым замерам назіраецца хістанне прапорцый у некалькі адсоткаў, якое, хаця і з'яўляецца статыстычна значным, не ўплывае на агульную карціну (Табліца 2). Існаванне кансэнсусу пацвярджаецца і іншымі даследаваннямі. Так, у даследаванні Беларускай аналітычнай майстэрні ідзе гаворка пра 80% праціўнікаў ідэі ўвода беларускага войска ва Украіну[125].

[125] Часть 2. Геополитические ориентации и отношение к войне в Украине // Belarusian Analytical Workroom, 2023

Другая важная тэма, звязаная з вайной, якая хутчэй аб'ядноўвае ўсе палітычныя сегменты, – гэта расійская ядзерная зброя. Можна з упэўненасцю сказаць, што рэжым не здолеў выклікаць у грамадства прыхільнасць да ідэі размяшчэння ядзернай зброі ў Беларусі. Амаль поўны кансенсус па гэтым пытанні адлюстроўвае[126] даследаванне Chatham House у сакавіку 2023 года (75% супраць). У сваю чаргу, наша даследаванне паказвае, што агульная грамадская думка па гэтым пытанні не змянілася за трэці квартал 2023 года (Малюнак 6). Апрача таго, непублічныя вынікі тэлефонных апытанняў таксама паказваюць, што расійская ядзерная зброя – найменш дыскусійнае пытанне без відавочнай перавагі ў бок прыняцця ці непрыняцця[127].

Малюнак 6. Стаўленне да выказвання «Я ўхваляю размяшчэнне ядзернай зброі на тэрыторыі Беларусі»

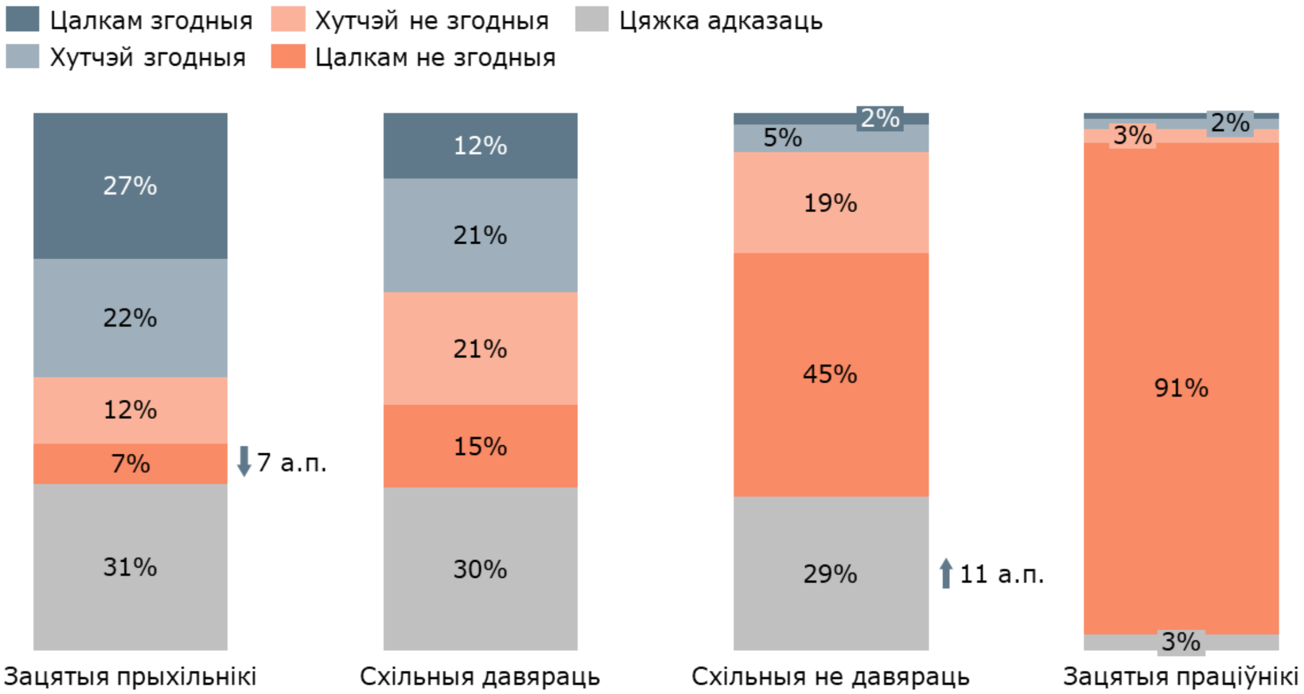

Наколькі вы згодныя альбо не згодныя з наступным сцверджаннем: «Я ўхваляю размяшчэнне ядзернай зброі на тэрыторыі Беларусі»?

Пры гэтым паволі змяняецца стаўленне да пытання ядзернай зброі сярод асобных палітычных сегментаў (Малюнак 6). Як мы і прагназавалі ў папярэдняй справаздачы, **Зацятыя прыхільнікі** рэжыму паволі прымаюць наратыў улады: сярод іх значна паменшылася доля тых, хто цалкам не згодны з перамячшэннем зброі (Малюнак 6). Сярод **Схільных не давяраць** доля тых, хто ўхваляе размячшэнне зброі, крыху знізілася за кошт павелічэння долі няўпэўненых у адказе. Так, за мінулы квартал назіраецца невялікая палярызацыя палітычных сегментаў па гэтым пытанні.

Такім чынам, нягледзячы на адрознае ўспрыманне вайны, антываенны кансэнсус застаецца трывалай пазіцыяй, якая аб'ядноўвае беларусаў. Адсутнасць адназначнай падтрымкі размяшчэння расійскай ядзернай зброі таксама застаецца заўважнай, аднак з цягам часу пытанне ядзернай зброі можа стаць чарговым фактарам, што паспрыяе палярызацыі ў грамадстве.

---

[126] Отношение беларусов к войне и ценностные ориентации // Chatham House, март 2023

[127] Інтэрв'ю з аўтарам рэпрэзентатыўнага тэлефоннага апытання, лета 2023

ДАСВЕДЧАНАСЦЬ У ПАДЗЕЯХ

Мы прапанавалі рэспандэнтам восем фактаў і папрасілі па кожным з іх ацаніць свой узровень інфармаванасці: «добра інфармаваны пра падзею», «штосьці чуў», «першы раз чую», «упэўнены(ая), што такой падзеі не было». Пасля гэтага мы пабудавалі індэкс дасведчанасці, які вагаецца ад -1 да 1, дзе -1 – «слабая дасведчанасць ва ўсіх падзеях», а 1 – «выдатная дасведчанасць ва ўсіх падзеях» (Малюнак 7).

Малюнак 7. Індэкс дасведчанасці сярод сегментаў сацыяльнага канфлікту

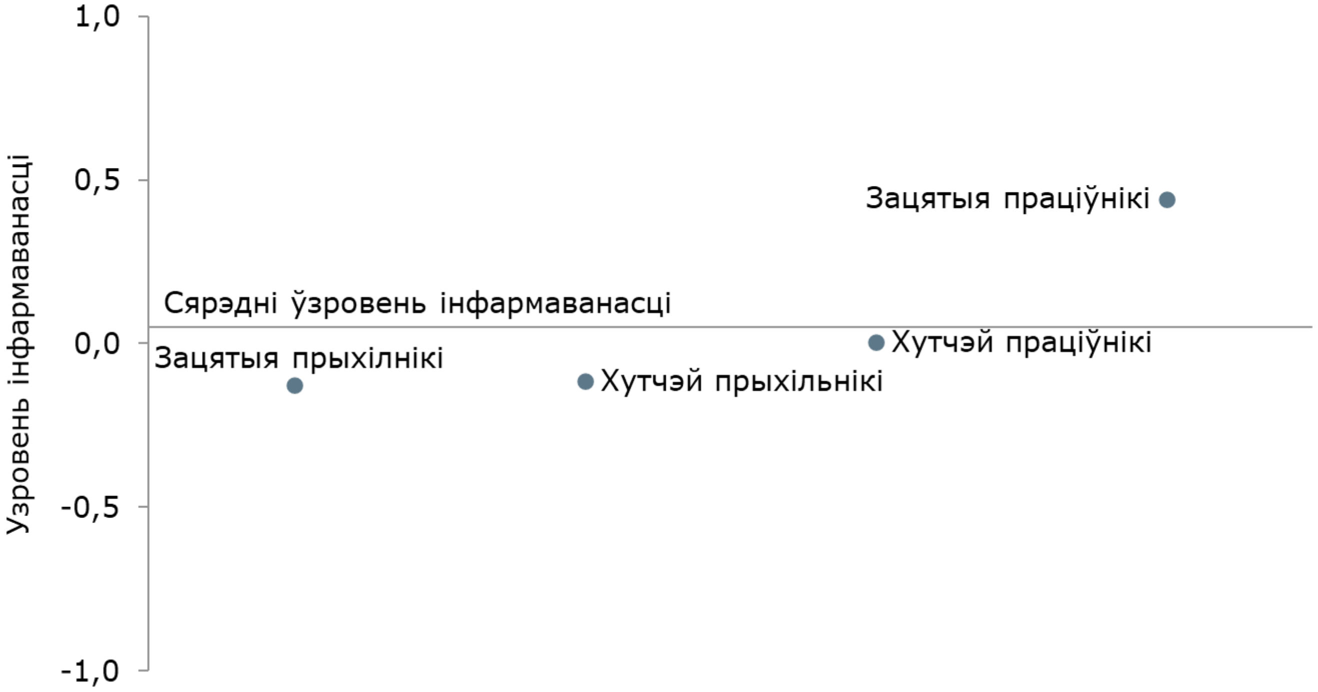

Так, мы бачым, што большая частка грамадства хутчэй не ведае аб падзеях навокал сябе (Табліца 3). Асабліва яскрава гэта выяўляецца, калі гаворка ідзе пра падзеі ў лагеры дэмакратычных сіл. Для ілюстрацыі возьмем падзею «Раздзяленне арганізацыі ByPol на дзве новыя арганізацыі – ByPol і BelPol»: толькі палова з **Зацятых праціўнікаў** адказалі, што нешта ведаюць пра падзею (адказы іншых сегментаў выяўляюць ящчэ меншую дасведчанасць). Навіна аб прызнанні некаторых твораў Дуніна-Марцінкевіча, Геніюш і Арсенневай «экстрэмісцкімі матэрыяламі» таксама дайшла не да многіх рэспандэнтаў.

Табліца 3. Інфармаванасць пра некаторыя падзеі

Значна больш, чым сярод іншых сегментаў

		Зацятыя прыхіль-нікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціў-нікі
Раскол ByPol на дзве арганізацыі – ByPol и BelPol	Не адбывалася ўвогуле	4%	6%	6%	1%
	Першы раз чую	89%	82%	76%	44%
	Штосьці чулі	7%	11%	16%	30%
	Добра інфармаваны	0.4%	0.4%	2%	25%
Прызнанне некаторых твораў Дуніна-	Не адбывалася ўвогуле	4%	5%	11%	5%
	Першы раз чую	78%	74%	62%	41%

		Зацятыя прыхільнікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціўнікі
Марцінкевіча, Геніюш і Арсеневай «экстрэмісцкімі»	Штосьці чулі	15%	20%	23%	28%
	Добра інфармаваны	3%	1%	5%	26%
Выдача Міжнародным крымінальным судом ордэра на арышт Уладзіміра Пуціна	Не адбывалася ўвогуле	18%	14%	9%	8%
	Першы раз чую	48%	48%	44%	17%
	Штосьці чулі	21%	28%	32%	22%
	Добра інфармаваны	13%	11%	15%	53%
Парушэнне двума баявымі верталётамі беларускай арміі дзяржаўнай мяжы Польшчы ў жніўні 2023 года	Не адбывалася ўвогуле	19%	12%	8%	3%
	Першы раз чую	46%	54%	44%	32%
	Штосьці чулі	29%	32%	42%	35%
	Добра інфармаваны	6%	2%	6%	30%

Перад вамі некалькі падзей. Вы добра ведаеце, штосьці чулі ці ўпершыню чуеце пра кожную з іх? Альбо вы мяркуеце, што гэтага ўвогуле не адбывалася?

Разам з тым, калі мы параўнаем інфармаванасць пра ваенны мяцеж Прыгожына ці размяшчэнне байцоў групы «Вагнер» у Беларусі (пра гэтыя падзеі беларусы ведаюць прыблізна аднолькава), мы пабачым, што большасць беларусаў прынамсі нешта чулі пра гэта.

Малюнак 8. Інфармаванасць пра размяшчэнне байцоў групы «Вагнер» у Беларусі

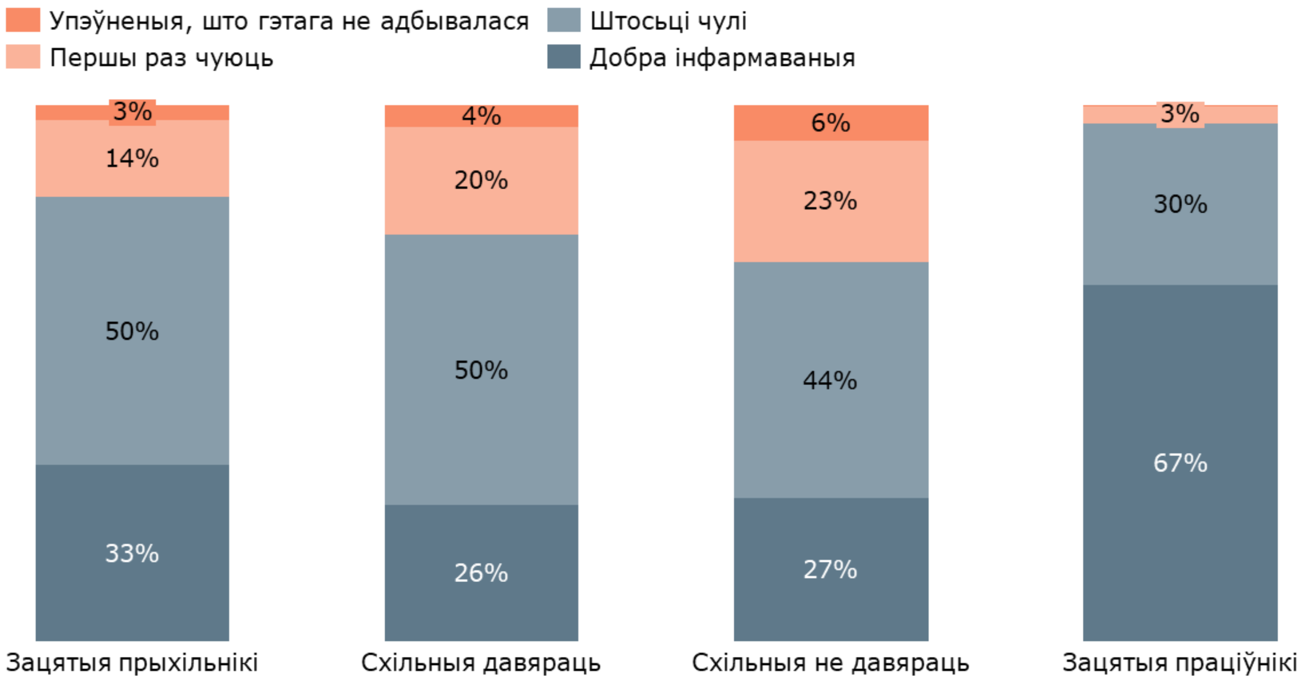

Перад вамі некалькі падзей. Вы добра ведаеце, штосьці чулі ці ўпершыню чуеце пра кожную з іх? Альбо вы ўпэўненыя, што гэтага не адбывалася ўвогуле? Размяшчэнне салдат групы (ПВК) «Вагнер» на тэрыторыі Беларусі

Гэта сведчыць пра тое, што ў інфармацыйную прастору большасці Беларусаў трапіла адна з самых галоўных і драматычных падзей лета 2023 года, а таксама навіны пра яе развіццё, што непасрэдна закранула Беларусь.

СТАЎЛЕННЕ ДА ГРУПЫ «ВАГНЕР»

На фоне высокай дасведчанасці можна дапусціць, што сітуацыя з «Вагнерам» – досыць важная для большасці беларусаў. Стаўленне да ПВК «Вагнер» таксама моцна скарэляванае са знахожджаннем на шкале сацыяльнага канфлікту.

Мы паказалі рэспандэнтам сем выказванняў пра групу «Вагнер» (Табліца 4). Нават **Зацятыя прыхільнікі** рэжыму не выказваюць адназначнага даверу да групы «Вагнер» і не даюць ёй адназначна пазітыўнай ацэнкі. Адназначна негатыўна «Вагнер» успрымаюць толькі **Зацятыя праціўнікі**. **Схільныя не давяраць** таксама насцярожана ставяцца да групы «Вагнер». Усё гэта дазваляе казаць пра тое, што беларускае грамадства ставіцца да размяшчэння групы «Вагнер» у лепшым выпадку з сумневам. Гэта можна патлумачыць антываенным кансэнсусам. Жаданне пакінуць Беларусь па-за канфліктам адбіваецца на стаўленні да актыўных удзельнікаў гэтага канфлікту, адзін з каторых – ПВК «Вагнер», каго да таго ж не ясна, ці атрымалася б кантраляваць на тэрыторыі Беларусі.

Табліца 4. Стаўленне да шэрага выказванняў пра групу «Вагнер» па сегментах сацыяльнага канфлікту

Значна больш, чым сярод іншых сегментаў (адзначана *)

Выказванне пра групу «Вагнер»	Стаўленне да выказвання	Зацятыя прыхільнікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціўнікі
Размяшчэнне групы «Вагнер» узмоцніць бяспеку Беларусі	Цалкам згодныя	17%	7%	1%	0,0%
	Хутчэй згодныя	30%	25%	10%	1%
	Хутчэй не згодныя	9%	16%	26%*	5%
	Цалкам не згодныя	4%	7%	28%*	84%*
	Цяжка адказаць	40%*	46%*	35%	10%
Беларускай дзяржаве будзе складана кантраляваць групу «Вагнер»	Цалкам згодныя	4%	4%	17%*	64%*
	Хутчэй згодныя	12%	20%	28%*	20%
	Хутчэй не згодныя	22%	23%	12%	2%
	Цалкам не згодныя	16%	5%	6%	3%
	Цяжка адказаць	46%*	49%*	37%	12%
Група «Вагнер» – наўпроставая пагроза бяспецы Беларусі	Цалкам згодныя	2%	2%	11%	59%*
	Хутчэй згодныя	7%	11%	23%	21%
	Хутчэй не згодныя	23%*	28%	16%	2%
	Цалкам не згодныя	33%*	14%	7%	8%
	Цяжка адказаць	36%	45%*	43%*	10%
Байцы групы «Вагнер» здзяйснялі ваенныя злачынствы ва Украіне	Цалкам згодныя	1%	2%	11%	58%*
	Хутчэй згодныя	5%	6%	21%	13%
	Хутчэй не згодныя	8%	21%	10%	2%
	Цалкам не згодныя	35%	14%	6%	3%
	Цяжка адказаць	51%*	58%*	53%*	24%
Нават калі байцы групы «Вагнер» здзяйснялі ваенныя злачынствы ва Украіне, гэта дапушчальна	Цалкам згодныя	7%	3%	2%	3%
	Хутчэй згодныя	20%	16%	6%	1%
	Хутчэй не згодныя	11%	12%	18%	12%
	Цалкам не згодныя	8%	10%	28%	69%*
	Цяжка адказаць	54%*	59%*	47%*	16%

Выказванне пра групу «Вагнер»	Стаўленне да выказвання	Зацятыя прыхільнікі	Схільныя давяраць	Схільныя не давяраць	Зацятыя праціўнікі
Байцы групы «Вагнер» у Беларусі будуць вернымі сваім камандуючым, а не кіраўніцтву Беларусі	Цалкам згодныя	9%	4%	14%	55%
	Хутчэй згодныя	27%	32%	32%	17%
	Хутчэй не згодныя	14%	11%	9%	2%
	Цалкам не згодныя	3%	2%	4%	5%
	Цяжка адказаць	47%	51%	41%	21%

Перад вамі некалькі выказванняў пра групу (ПВК) «Вагнер». Наколькі вы згодныя ці не згодныя з імі?

Гэтая думка пацвярджаецца і размеркаваннем адказаў на пытанне, ці ўхваляюць рэспандэнты раскватараванне групы «Вагнер» у Беларусі: большасць беларусаў ці не можа адназначна адказаць на гэтае пытанне, ці выказваецца адмоўна (Малюнак 9). Сярод **Зацятых прыхільнікаў** менш за палову ў рознай ступені ўхваляюць размяшчэнне «Вагнера».

Малюнак 9. Стаўленне да выказвання «Я ўхваляю размяшчэнне байцоў групы "Вагнер” у Беларусі»

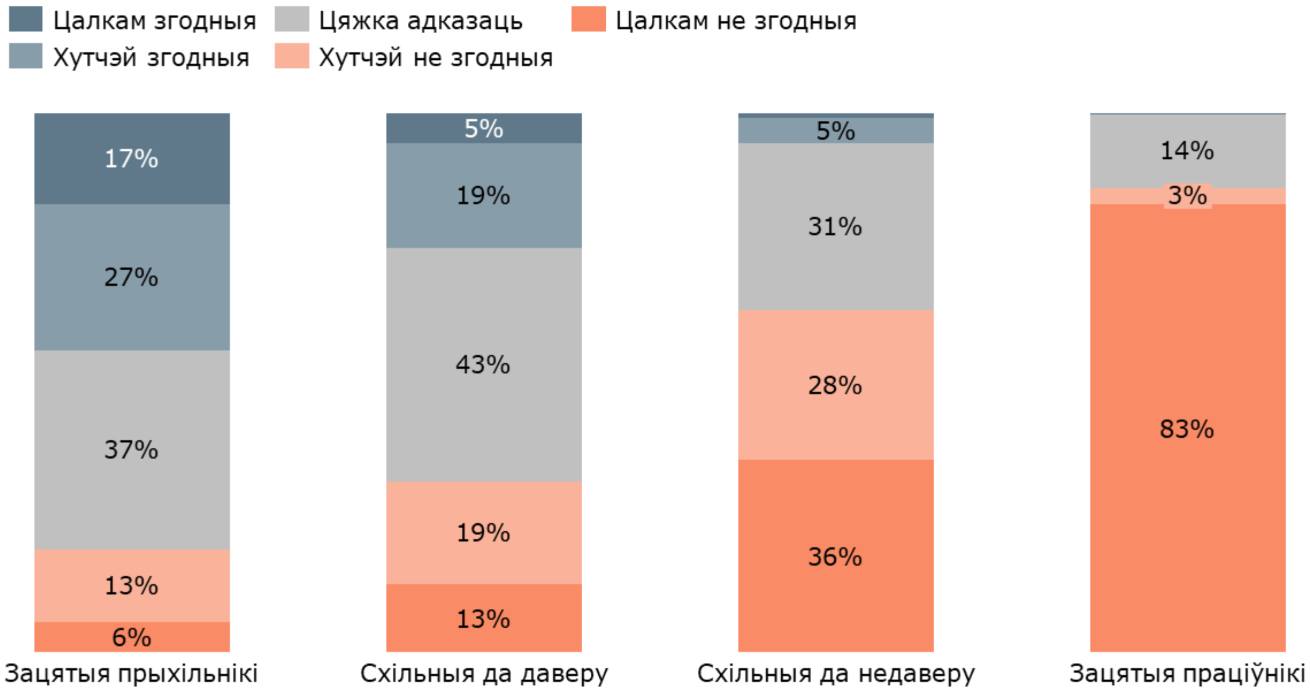

Перад вамі выказванне пра групу (ПВК) «Вагнер». Наколькі вы згодныя ці не згодныя з ім?

Разам усё гэта значыць, што ў прапагандыстаў рэжыму не атрымалася «прадаць» беларусам групу «Вагнер», неглядзячы ні на шматлікія паездкі беларускіх сілавікоў і вайсковых у размяшчэнне вагнераўцаў, ні на медыйныя карцінкі з навучаннем беларускіх салдат. Такое стаўленне да групы «Вагнер» можа патлумачыць і негатыўную для рэжыму дынаміку ў сегментацыі сацыяльнага канфлікту. Мы мяркуем што, размяшчэнне ПВК «Вагнер» належыць інтэрпрэтаваць як дэ-факта парушэнне антываеннага кансэнсусу, што прыводзіць да больш насцярожанага стаўлення да рэжыму нават сярод людзей, схільных яму давяраць.

6 УЛАДА І ГРАМАДСТВА

Асноўныя трэнды ў працы рэпрэсіўнай сістэмы захоўваюцца, кіраўнікі сілавых структур сцвярджаюць намер яго не спыняць. Узмацняецца кантроль над грамадскай сферай, да дэманстрацыі «пакаяння» і нязгоды з «экстрэмізмам» пачынаюць дадаваць практыкі прымусу ваказвання сваёй згоды з палітыкай рэжыму. Улады робяць пэўныя захады па стварэнні новага «прыгоннага права» – асабістага падпарадкавання некаторых сацыяльна-прафесійных груп. У культурна-гістарычнай плашчыні галоўнымі ворагамі застаюцца праявы беларушчыны і яе галоўнае ўвасабленне – Кастусь Каліноўскі. Актывісцкі ўздым дыяспары, распачаты ўвесну, пакуль захоўвае свой маштаб, засяродзіўшыся на праблеме палітвязняў.

ТРЭНДЫ РЭПРЭСІЎНЫХ ПРАКТЫК

Наладжаная за апошнія гады рэпрэсіўная сістэма рэжыму Лукашэнкі спраўна працягвае сваю працу. Фактычна ўсе датычныя да яе трэнды, што апісваліся ў папярэдніх выпусках Трэкеру, працягваюць дзейнічаць. Дасюль адбываюцца затрыманні і перазатрыманні як за выказванне салідарнасці з Украінай, так і за ўдзел у падзеях беларускай рэвалюцыі 2020-21 гадоў[128]. Людзей затрымліваюць і паасобку, і сем’ямі. Захоўваецца ціск на сваякоў (асноўная ўвага прыпадае на сем’і журналістаў, вядомых палітыкаў і беларускіх добраахвотнікаў, што ваюоць ва Украіне). Трывае пераслед пэўных прафесійных груп (галоўным чынам адвакатаў, журналістаў); у справаздачны перыяд ад пераследу асабліва цярпелі святары каталіцкай і пратэстанцкай цэркваў.

Працягваюцца і так званыя «хапуны» – калектыўныя затрыманні і па месцы жыхарства (выглядае на тое, што лідарамі па затрыманнях сталі Гомель і Магілёў), і на працы. У апошнім выпадку спарадычная актывізацыя затрыманняў, як і звальненняў па палітычных матывах, звязаная з ініцыятывамі свежапрызначаных кіраўнікоў, што з’яўляюцца выхадцамі з сілавых структур (МУС ці КДБ). Трываюць і практыкі чыстак у прафесійным асяроддзі (напрыклад, сярод юрыстаў у фармаце кваліфікацыйных іспытаў)[129].

Захоўваецца тэндэнцыя затрыманняў на мяжы. Там працуе ўзмоцнены кантроль, у выніку якога праз праверкі тэлефонаў дзясяткі беларусаў трапляюць пад палітычны пераслед. Толькі ў чэрвені пасля затрымання на мяжы было асуджана як мінімум 36 чалавек, што вярталіся на радзіму[130].

У месцах зняволення ціск на палітвязняў застаецца і нават узмацняецца. Тут апошнім часам пачынае вымалёўвацца і новая тэндэнцыя – выкарыстанне практык карнай псіхіятрыі, калі палітычных зняволеных накіроўваюць на прымусовыя агляды ці лячэнне ў псіхіятрычныя клінікі (прыклады Паліны Шарэнды-Панасюк, Уладзіміра Кондруся, Валерыя Яроцкага, Ігара Папова). Праз мэтанакіраваны ціск і адмыслова створаныя невыносныя ўмовы ў месцах зняволення летам 2023 года павялічваецца пагроза для здароўя і жыцця людзей. Летам стала вядома, што ў няволі ўжо памерла некалькі чалавек. Самы вядомы выпадак – знакаміты

---

[128] Выглядае на тое, што звычайна падставамі для затрыманняў з’яўляюцца лічбавыя адбіткі, што пакідаюць людзі. Але здараецца і так, што штуршком для затрыманняў становяцца медыйныя імпрэзы тыпу з’яўлення на канале Delfi стужкі аб пратэстах 2020 года, пасля чаго сілавікамі, па іх словах, было ідэнтыфікавана больш за 10 чалавек.

[129] «Подтвердились все опасения». Юристы массово заваливают новый экзамен Минюста – что происходит? // Зеркало, август 2023

[130] Мінімум 36 асуджаных пасля затрымання на мяжы: вынікі адміністрацыйнага пераследу ў чэрвені // Вясна, ліпень 2023

беларускі мастак і акцыяніст Алесь Пушкін, які загінуў праз тое, што за кратамі яму не была аказана своечасовая медычная дапамога[131].

Агульна кажучы, працяг рэпрэсій ёсць цалкам заканамерным, бо гэта свядомая ўстаноўка беларускіх уладаў, про што сведчыць шэраг інтэрв'ю, якія давалі сілавікі гэтым летам[132][133][134]. У выніку рэалізацыі гэтай установкі за тры летнія месяцы па палітычных матывах было затрымана найменей 948 чалавек, прызнана экстрэмістамі - 90, палітзняволенымі - 69.

УЗМАЦНЕННЕ СІСТЭМЫ КАНТРОЛЮ

Рэпрэсіі трэба разглядаць як адну з частак больш маштабнай сістэмы кантролю і прыгнёту грамадства з боку беларускага рэжыму. Пра намаганні ўлад па пашырэнні гэтай сістэмы мы таксама пісалі ў мінулых выпусках. Але зараз ёсць чым удакладніць гэты асноўны трэнд як мінімум у некалькіх накірунках.

Па-першае, нарматыўна-прававы ўзровень. Перадусім звяртае на сябе ўвагу зацверджаная ў чэрвені Канцэпцыя прававой палітыкі, якая дазваляе абмежаванне правоў чалавека «ў інтарэсах нацыянальнай бяспекі». Да гэтага дададзім наступнае: а) падрыхтаваны праект змен у Жыллёвы кодэкс, згодна з якім правы таварыстваў уласнікаў кватэр будуць істотна абмежаваныя; б) вынесены на грамадскае абмеркаванне законапраект «Аб аўтамабільных перавозках пасажыраў», паводле якога будзе легалізавана сачэнне за пасажырамі таксі. Адзначым, што, хаця законапраект яшчэ не прыняты, відэакамеры ў аўтамабілі таксі ўжо пачалі ўсталёўваць. Прынамсі ўжо вядомыя такія захады ў Гродна[135]; в) падпісанне ўказа «Аб мерах па супрацьдзеянні несанкцыянаваным плацежным аперацыям»[136], паводле якога перад сілавікамі перастае працаваць прынцып «банкаўскай таямніцы».

Па-другое, працягвае пашырацца кантроль над рознымі арганізацыямі, таварыствамі і суполкамі. Гэта адбываецца як прыхаваным чынам, напрыклад, праз «прапановы супрацоўніцтва» (як у выпадку ДАСААФ і клубаў страйкбалістаў ці байкераў) ці шляхам прызначэння ў кіраўніцтва былых сілавікоў (гл. раздзел «Милитаризация: новые отряды спецназа…»), так і наўпрост праз рэструктурызацыю арганізацый, як гэта было са зменай структуры ОСВОД («Беларускае рэспубліканскае таварыства ратавання на водах»), у выніку якой асобу на пасаду кіраўніка таварыства трэба ўзгадняць з Лукашэнкам. У складаных выпадках, калі наўпрост падпарадкаваць арганізацыі тэхнічна цяжка, разглядаюцца магчымасці іх (не)перарэгістрацыі[137] ці дадатковай акрэдытацыі спецыялістаў[138].

Па-трэцяе, пад ціскам дзяржавы растуць, хаця і паволі, практыкі як выказвання нязгоды з «экстрэмізмам», так і сцвярджэння сваёй лаяльнасці ўладзе. Тут шчыруюць прадстаўнікі адміністрацый дзяржаўных прадпрыемстваў і некаторыя энтузіясты рэжыму. Адны прымаюць удзел у арганізацыі адкрытых «судовых» паседжанняў ці робяць відэаролікі з заклікамі асудзіць сваіх працаўнікоў, затрыманых па палітычных артыкулах; прымушаюць вывешваць

---

[131] Алесь Пушкін // Вясна, 2023

[132] Карпянкоў заявіў, што гатовы пачаць паляванне на полк Каліноўскага // Наша Ніва, чэрвень 2023

[133] «Они начнут работать против нас». Замначальника ГУБОПиК рассказал, почему не хочет останавливать репрессии // Зеркало, август 2023

[134] Галоўны міліцыянер Гродзеншчыны пра палітычныя рэпрэсіі: «Не было такога дня, каб мы кагосьці не прыцягвалі» // Наша Ніва, жнівень 2023

[135] Паводле інфармацыі Hrodna.life, у некаторых гродзенскіх таксі ўжо з'явіліся камеры відэаназірання // Hrodna.life, чэрвень 2023

[136] «Предоставление информации правоохранителям не является нарушением банковской тайны». Силовики получат супердоступ к платежам белорусов // Зеркало, август 2023

[137] Як гэта ўжо адбылося з палітычнымі партыямі і можа адбыцца з рэлігійнымі арганізацыямі. Гл. Перарэгістрацыя рэлігійных арганізацый можа прайсці ў Беларусі // Наша Ніва, чэрвень 2023

[138] Власти взялись и за фитнес-инструкторов: теперь вы не сможете заниматься с самоучкой – тем более, если у него есть судимость за протесты // Зеркало, август 2023

чырвона-зялёныя сцягі на будынках[139] ці распрацоўваюць дэперсаналізаваную ўніформу для сваіх працаўнікоў і навучэнцаў. Другія вышукваюць любыя мажлівыя праявы іншадумства ва ўніверсітэтах, музеях, войску і гарадской прасторы.

НОВАЕ «ПРЫГОННАЕ ПРАВА»

З сістэмы кантролю асобна трэба вылучыць шэраг захадаў, накіраваных на асабістае падпарадкаванне некаторых сацыяльна-прафесійных груп.

Па-першае, гэта прадстаўнікі сілавых органаў і дзяржслужачыя, пра ўвагу да якіх пісалася ў мінулых выпусках Трэкеру. Як мы казалі, улады распрацоўваюць розныя падыходы дзеля таго, каб не проста забяспечыць іх лаяльнасць, але і атрымаць дадатковыя інструменты для ціску на іх у выпадку магчымага непадпарадкавання.

Па-другое, гэта адукаваныя людзі, занятыя ці ў сельскай гаспадарцы, ці ў прэзідэнцкай вертыкалі. Падчас чарговага выступу Лукашэнка загадаў забараніць ім звальняцца ці пераводзіцца на іншую працу без дазволу старшыні райвыканкама. Лукашэнка сфармуляваў гэта такім чынам: «Сегодня ни один специалист, ни один руководитель сельхозпредприятия не может быть переведен на другую работу или уволиться без решения председателя райисполкома. Уволился – никто в стране не может его взять на работу, пока он с предыдущего места работы не представит справку, характеристику нормальную. И по вертикали. Ни один председатель райисполкома и прочие по их областному реестру тоже не может бросить работу»[140].

Да гэтых груп трэба дадаць агулам тых, хто мае намер – нават патэнцыйна – з'ехаць з краіны ці наўпрост перасекчы яе межы. Нагодамі для такіх падазрэнняў можа стаць інфармацыя аб замове апастыля на дакументы, падача дакументаў на візу ці атрыманне «карты паляка». Як наступства, людзі трапляюць пад пільную ўвагу кампетэнтных органаў. У адных выпадках такімі органамі становяцца адміністрацыі прадпрыемстваў (для прафілактычных размоў), у другіх – ваенкаматы (для позваў у армію), у трэціх – міліцыя ці КДБ (на размовы і кантроль).

Асабліва цынічны момант у пытанні аб адмове ў праве перасекчы беларускую мяжу – гэта блакіроўка беларускімі ўладамі магчымасцей аздараўлення за мяжой дзяцям з чарнобыльскіх тэрыторый[141].

ГАЛОЎНЫ ВОРАГ – БЕЛАРУШЧЫНА

Па-ранейшаму любыя праявы таго, што выходзіць па-за межы савецка-расійскага гістарычнага і культурнага дыскурсу, прыхільнікі рэжыму разглядаюць як пагрозу. Галоўным ворагам у такой логіцы аказваюцца ўсе праявы беларушчыны. Цягам лета рэпрэсіўны ціск у гэтым рэчышчы быў скіраваны перш за ўсё на бібліятэкі, архівы і музеі.

Першым загадана прыбіраць з паліц працы Алексіевіч, Быкава, Геніюш, Някляева, Арсенневай (кнігі апошніх трох, як і частка творчасці Дуніна-Марцінкевіча, прызнаныя «экстрэмісцкімі»); а да электронных бібліятэк доступ абмяжоўваецца[142] . У другіх адбываецца ўзмоцненая «чыстка кадраў» ад нелаяльных уладзе працаўнікоў. З трэцімі здараюцца

---

[139] «Снимок сбросьте по факсу». Во Фрунзенском районе Минска от частников требуют высадить на территории цветы и вывесить флаг // Зеркало, июль 2023

[140] Лукашэнка: Ніхто ў калгасе не можа звольніцца без рашэння кіраўніка // Наша Нива, ліпень 2023

[141] «Minsk blocca i bimbi di Chernobyl»: lo strazio delle famiglie pugliesi // La Gazzetta del Mezzogiorno, ліпень 2023

[142] Мининформ заблокировал онлайн-библиотеку беларуской литературы kamunikat // Медиазона, июль 2023

скандалы, калі праўладныя актывісты там знаходзяць хоць нешта, што ўтрымлівае «Пагоню», спалучэнне бел-чырвона-белых колераў альбо ўзгадкі пра паўстанне 1863 году.

Увогуле паўстанне 1863-64 гадоў і яго правадыр Кастусь Каліноўскі з'яўляюцца ледзь не самымі адмоўнымі тэмамі ў гісторыі XIX стагоддзя. Цяпер узгадкі пра іх пільна адсочваюцца і знікаюць: на гістфаку БДУ знішчылі пано з выявай Каліноўскага; пад Баранавічамі знішчылі паштовую станцыю, у якой быў штаб паўстанцаў-каліноўцаў; у Гродне знік памятны знак у гонар паўстанцаў, а з бібліятэчнай сістэмы Гродна выдалілі біяграфію Каліноўскага.

Мэта гэтых захадаў улады – вынішчэнне ці прынамсі прыхаванне любой інфармацыі, якая праблематызуе «братэрскі» характар беларуска-расійскіх стасункаў. Замест гэтага рэжым працягвае прасоўваць ідэі «рускага свету» (у гэтым рэчышчы і ганяць постаць Каліноўскага, якога, напрыклад, намеснік сакратара Савета бяспекі РФ Аляксей Шаўцоў параўноўвае са Сцяпанам Бандэрам)[143]. Летам гэта адбывалася праз адмену беларускіх святых у РПЦ, замену беларускамоўных шыльдачак рускамоўнымі на Вайсковых могілках у Мінску, карэктыроўкі экскурсійных практык і закупку літаратуры пра Расію і Маскву ў бібліятэкі Беларусі.

ГРАМАДЗЯНСКАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ

Актывізацыя дзейнасці дыяспары, што распачалася ўвесну, працягнулася і летам. Асноўным яе напрамкам застаецца салідарнасць з Беларуссю. Але летам гэты напрамак удакладніўся, змясціўшы ў цэнтр сваёй увагі палітвязняў.

Беларусы замежжа ладзілі свае акцыі і запланавана, да пэўных каляндарных дат, і як рэакцыі на падзеі, што ўзрушылі беларускае грамадства. Адной з такіх буйных хваль акцый салідарнасці сталі мерапрыемствы ў памяць загінулага за кратамі мастака-палітвязня Алеся Пушкіна. Таксама спантанна было арганізавана масавае вывешванне беларускіх сцягоў у вокнах дамоў у Вільнюсе падчас саміту НАТА, які адбываўся ў сталіцы Літвы 11-12 ліпеня 2023 года.

Сярод заплаваных мерапрыемстваў вылучаецца перш за ўсё Дзень салідарнасці з Беларуссю, прымеркаваны да трэцяй гадавіны пачатку пратэстаў 2020-21 гадоў. У мерапрыемствах прынялі ўдзел прадстаўнікі беларускай дыяспары шэрага краін Еўропы і Амерыкі. Але самай маштабнай імпрэзай лета 2023 года стаўся, безумоўна, марафон салідарнасці «Нам не ўсё адно!», мэтай якога быў збор сродкаў на патрэбы палітвязняў. На заклік прадстаўніцы Аб'яднанага пераходнага кабінета па сацыяльных справах адгукнулася 30 незалежных медыя, якія за два дні марафону сабралі больш за 500 000 еўра. Арганізатары адзначылі, што яны былі ўражаныя сабранай сумай, бо не разлічвалі на такую актыўнасць беларусаў. Асабліва падкрэслівалася, што ўдзел у марафоне прымалі не толькі беларусы замежжа, але і тыя, хто застаецца ў Беларусі[144].

Заўважым, што збор сродкаў падчас марафону салідарнасці з палітвязнямі – гэта не выключны выпадак беларускага фандрайзінгу. У жніўні, напрыклад, беларусы за мяжой збіралі сродкі на лячэнне палітвязню Віталю Тысеву і на падрыхтоўку да школы дзецям палітвязняў.

Праблема палітзняволеных была адной з галоўных і ў галіне стварэння новых арганізацый. Так, у чэрвені было абвешчана пра стварэнне асацыяцыі былых беларускіх палітвязняў «Вольны крок». Таксам з'явіўся праект «Вольныя», які дапамагае былым палітвязням з адаптацыяй.

[143] У Савеце бяспекі Расіі ўстурбаваліся постаццю Кастуся Каліноўскага // Еўрарадыё, жнівень 2023

[144] Наста Базар: «Людзі з Беларусі таксама знаходзілі спосабы далучыцца да марафона, прасілі сяброў і блізкіх па-за межамі краіны» // Салідарнасць, ліпень 2023

Асобна адзначым спробу грамадскай самаарганізацыі беларускіх добраахвотнікаў, што ваююць ва Украіне. 19-20 жніўня ў Кіеве адбыўся сход прадстаўнікоў беларускіх добраахвотніцкіх фармаванняў і шэрага грамадзянскіх і парамілітарных арганізацый. Яго адметнай асаблівасцю была адсутнасць прадстаўнікоў штаба Палка Кастуся Каліноўскага. Сярод галоўных вынікаў сустрэчы – арганізацыя дабрачыннага марафону для збору сродкаў сем'ям загінулых беларусаў, а таксама сацыяльная падтрымка ваяроў і іх сем'яў[145].

[145] «Не перасварыліся». У Кіеве прайшла закрытая сустрэча байцоў з усіх беларускіх фармаванняў, якія ваююць ва Украіне // Наша Ніва, жнівень 2023

ТЭХНІЧНЫ ДАДАТАК

Для анализа динамики общественного мнения команда Беларусского трекера перемен заказывает опросы общественного мнения у двух поставщиков данных. Один из поставщиков является основным — его данные используются для подготовки раздела «Динамика общественного мнения». Второй поставщик —вспомогательный: анализируя его результаты, автор раздела проверяет, воспроизводятся ли тренды, заметные в данных основного поставщика, и во вспомогательных данных тоже. В первую очередь это касается анализа сегментов социального конфликта.

Ранее для сбора данных использовалась квотная выборка, предполагающая отображение структуры городского населения Беларуси с доступом в интернет по полу, возрасту, размеру населенного пункта и образованию. С четвертого выпуска команда Беларусского трекера перемен отказалась от квотирования и использует простую случайную выборку, нацеленную на отражение структуры онлайн-панели.

Поставщики рассылают 25000 приглашений случайным пользователям и держат исследование открытым ровно 7 дней.

Получившаяся выборка не является репрезентативной городскому населению Беларуси, но репрезентативна структуре онлайн--панелей.

Логика опроса Беларусского трекера перемен такова: значительные изменения или тренды в обществе будут отражаться на массиве в 70–100 тысяч участников панели, следовательно, случайный отбор небольшой выборки в ~1000 респондентов и взвешивание выборки по структуре онлайн--панели также отразят эти изменения.

В то же время можно с уверенностью рассуждать о тенденциях и феноменах внутри тех или иных изучаемых нами групп (сегментов) общества. Так, опрос делит общество на 4 сегмента, и можно утверждать, что наблюдаемые в исследовании присущие сегменту особенности характерны и для условных представителей этого сегмента во всем беларусском обществе.

При подготовке текущего отчета данные предыдущих выпусков Беларусского трекера перемен также были перевзвешены по структуре онлайн--панели и использованы для анализа динамики. Это значит, что остается вероятность, что динамика, наблюдаемая между первыми тремя и всеми последующими выпусками, обусловлена изменением подхода к выборке.

ФАКТОР СТРАХА

Считая свои данные надежными и валидными, мы при этом признаем, что к данным, собранным с помощью опросов в Беларуси, нужно относиться с осторожностью. Распределение ответов в выборке может отличаться от реального в том числе и из-за репрессивных действий беларусских властей, которые вызывают повышенную тревожность при ответах на сенситивные вопросы.

Так, значительное количество респондентов прекратили прохождение опроса, увидев вопрос об одобрении деятельности Александра Лукашенко и правительства Беларуси. Это приводит к потенциальным искажениям распределений ответов в достигнутой выборке в сторону «нейтральности», а также к вымыванию из выборки нейтральных респондентов, острее реагирующих на сенситивные вопросы.

В данных основного поставщика мы наблюдаем т. н. dropout rate (отношение количества тех, кто прошел опрос до конца, к количеству тех, кто начал проходить опрос) в размере 18%.

Кроме того, не стоит забывать о природе онлайн-опроса, который отражает более экономически и социально активное городское население: вследствие этого можно предположить, что, вероятно, поддержка политики Александра Лукашенко среди выборки отличается от реальной.

Табліца 5. Технические показатели сбора данных

	Количество человек	Проценты
A1. Высланные приглашения	2500	
A2. Начавшие заполнять анкету	1241	
A3. Не прошедшие скрининговую часть анкеты	78	
A4. Бросившие анкету после скрининговой части	208	
A5. Прошедшие опрос до конца	955	
Response rate (A2/A1)		5%
Dropout rate (A4/(A2-A3))		18%

Ниже приведено сравнение структуры достигнутой выборки, разосланных приглашейни, структуры основной онлайн-панели и структуры городского населения Беларуси с доступом к интернету (Таблица 6).

Табліца 6. Социально-демографическая структура

	Высланные приглашения	Прошедшие опрос до конца	В структуре панели (цель для взвешивания)	В структуре горожан с доступом к интернету
		Возрастная группа		
18-24	29%	6%	11%	10%
25-34	35%	26%	26%	22%
35-44	23%	27%	29%	22%
45+	12%	41%	33%	45%
		Пол		
Мужской	54%	53%	31%	44%
Женский	46%	47%	69%	56%
		Регион		
Брестская обл.	13%	15%	14%	12%
Витебская обл.	12%	13%	12%	12%
Гомельская обл.	15%	18%	15%	14%
Гродненская обл.	11%	8%	11%	10%
Минская обл.	15%	13%	15%	10%
Могилевская обл.	12%	13%	11%	11%
г. Минск	22%	19%	22%	31%

Также мы выкладываем в свободный доступ массивы данных, использованные для исследования: они будут доступны на сайте Беларуского трекера перемент bct.expert

СЕГМЕНТЫ СОЦИАЛЬНОГО КОНФЛИКТА

В основе Сегментов социального конфликта (ССК) лежит оценка доверия людей к государственным и негосударственным институтам, а также к сторонникам и противникам власти. В ходе сбора данных респондентам предлагалось оценить, насколько они доверяют или не доверяют, например, «милиции» или «людям, которых называют политическими заключенными». Анализ этих оценок позволяет разделить беларусское общество на четыре группы, отличающиеся по степени доверия или недоверия к власти: **Ярые сторонники**, **Склонные доверять**, **Склонные не доверять**, **Ярые противники**. Почти для половины общества, которую составляют **Склонные не доверять** и **Ярые противники**, характерно недоверие к властным структурам. Вторую половину формируют **Склонные доверять** и **Ярые сторонники**. Сегменты сильно различаются по социально- демографическим признакам: среди **Ярых противников** значительно больше мужчин, больше образованных, представители сегмента чаще проживают в Минске и имеют более высокий доход. Среди представителей **Ярых сторонников**, наоборот, больше женщин. **Ярые сторонники** менее образованны, имеют доход ниже среднего. **Ярые сторонники** и **Склонные доверять** отличаются высоким доверием к провластным институтам и социальным группам, которые были выделены с помощью факторного анализа и определены как «сторонники власти».

Ниже приводится список институтов, людей или групп людей, которых мы просили оценить по шкале «полностью не доверяю — скорее не доверяю — скорее доверяю — полностью доверяю».

- Вооруженные силы;
- Милиция;
- Следственный комитет;
- Прокуратура;
- Комитет государственной безопасности;
- Государственные СМИ;
- Негосударственные СМИ;
- Правительство;
- Чиновники;
- Граждане Беларуси, которые уехали за границу, опасаясь преследования внутри страны;
- Лица, которые участвовали в акциях протеста летом и осенью 2020 года;
- Люди, которые не доверяют власти;
- Люди, которые доверяют власти;
- Сторонники действующей власти;
- Люди, которые не признают результаты президентских выборов 2020 года;
- Люди, которые признают результаты президентских выборов 2020 года;
- Лица, которых называют политическими заключенными.

ШОСТЫ ВЫПУСК БЕЛАРУСКАГА ТРЭКЕРА ПЕРАМЕН

ЧЭРВЕНЬ-ЖНІВЕНЬ 2023

Аўтары:
Павел Слюнькін
Арцём Шрайбман
Леў Львоўскі
Філіп Біканаў
Генадзь Коршунаў

Для сувязі:
filip.bikanau@gmail.com

УСЕ ВЫПУСКІ ДАСТУПНЫЯ НА САЙЦЕ: BCT.EXPERT